

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Норма

Душко Витас

Софтвер, хардвер... рансомвер! 1

Весна С. Николић

Епидемијски или епидемиолошки? . . . 10

Осветљавања

Александра Милосављевић

Зашто су нам емоџикони корисни? . . 14

Слободан Б. Новокмет

*Шта су љацац и јацац из израза
споља гладац а изнутра јадац? 22*

Сећање

Иван Клајн

Пљоснајте љисаје у мртвом мору . . . 31

Милорад Телебак

Ко није ни за шта, штај је за ништа . . 35

Мали савети

*Одлуке Одбора за стандардизацију
српског језика 40*

*Повеље Матице српске за неовање
српске језичке културе 43*

Писци о језику 66



УРЕДНИЦИ

Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО

Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др НАТАША ВУЛОВИЋ ЕМОНТС
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО

МИЛОРАД ТЕЛЕБАК

Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1

Телефон: 021/420-199, лок. 265

Издавач: Матица српска

Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катарина Сунајко

Коректор
Тајјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Шпефан

Компјутерски слог
Владимир Вайић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
www.maticasrpska.org.rs/jezik-danas
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство културе и информисања Републике Србије
помогло је штампање овог гласила Матице српске

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063



НОРМА

Душко Виџиас

СОФТВЕР, ХАРДВЕР... РАНСОМВЕР!

Рачунар се не може описати, а да се не помену два основна појма из којих се он састоји, а то су хардвер и софтвер. Под хардвером се подразумева скуп физичких, материјалних елемената који се користе у обради информација, док је софтвер скуп програма који врше обраду на неком рачунару. У том светлу, хардвер постаје рачунар тек ако је опремљен софтвером. Ови термини, као и највећи део информатичке терминологије, долазе из енглеског. *Hardware*, који у општем речнику енглеског језика означава скуп неких металних предмета, као што су, на пример, алати или оружје, изабран је у освит информатичког доба да опише физичке компоненте од којих се састоји рачунар. У то доба се заиста радило о машинама са много метала чија се тежина мерила у тонама, па је имало смисла звати их сликовито *hardware* или *џвожђурија*. Сама ова реч је сложеница од придева *hard* (тврд) и суфикса *-ware*. Овај суфикс се често јавља, како каже *Кембрички речник енглескога језика*, по радњама да опише објекте од истог материјала или истог типа, као у речима *glassware* (стакларија), *kitchenware* (кухињско посуђе), *tableware* (стоно посуђе) итд. Термин *software* је неологизам настао средином педесетих година прошлог века заменом придева *hard* антонимом *soft* (мек). Оба ова термина су се сасвим одомаћила у српском информатичком жаргону упркос својој неприкладној фонетској структури: консонантске групе *фџив* и *рџв*, судећи према Корпусу савременог српског језика¹, јављају се само у страним властитим

¹ http://jerteh.rs/?page_id=110

именима као *Луфџивафе* или *Хардвик*, *Мордва*, *Нордвек*... као и у једном непотребном англицизму у листу *Полиџика – брдвочинџ*² (посматрање птица).

Од великих домаћих речника, обе ове речи први бележи *Речник српскога језика* Матице српске у свом првом издању из 2007. описујући их неприкладно, али су дефиниције значајно промењене и поправљене у новом издању из 2018. године где налазимо одреднице:

хардвер м (мн. њ) енгл. *физичке комјоненте рачунарског сисџема, као џио су маџична џлоча, (микро)џроцесор, диск(ови), меморија, куџиџије и др.*

софтвер м (мн. њ) *комјоненте комјуџтерског сисџема које нису физичке, а у које сџадају џроџрами који обезбеђују основни рад комјуџтера (џзв. сисџемски софџвер) и различџиџи џроџрами за рад, иџру, џовезивање с друџим комјуџтерима, џреџраживање инџернеџа и др.*

Приметимо да се из ових дефиниџија, рачунар види као лични рачунар што је есте уобичајена слика о њему, али никако не једина. С друге стране, нешто ће постати рачунар тек када се споји хардвер са софтвером што је имплицитно садржано у дефиниџији рачунара у истом речнику:

рачунар, -ара м (инстр. -аром) техн. *џроџрамабилан или унаџред џроџрамиран електронски уређај за обраду, смеџиџај, слање и џријем џодаџака, за нумеричка израчунавања и друџе намење, комјуџтер.*

Према корпусу савременог српског језика, присутна су оба термина: софтвер се налази међу 10.000 најчешћих речи у српском док се хардвер користи ређе и налази се у фонду од 50.000 најчешћих речи.³

У стручној литератури на српском језику, посебно у уџбеницима, употреба ова два термина је дуго и вешто избегавана коришћењем синтагми као што су *џроџрамска и маџеријална оџрема рачунара* или *џроџрамска и физичка реализација рачунара* како би се избегла њихова употреба. Овакво решење, које подсећа на Кеноову забавну дефиниџиону литературу – итеративну замену речи из текста њиховим дефиниџијама из неког речника – има ипак озбиљан недостатак. Пре него што поменемо друге недостатке, из оваквих замена за хардвер и софтвер се више не могу у српском извести неопходни релациони придеви *хардверски* и *софџверски*, а ни занимање – хардвераш и софџвераш, који би одговарали отприлике енглеским терминима *hardware engineer* и *software engineer*.

² <https://www.politika.rs/scc/clanak/58429/Putovanja/Ovcarski-dani-u-selu-Sakule#>

³ Речи *софџвер*, *софџверски*, *софџвераш*... у различитим облицима јављају се 2615 пута у овом корпусу, а *хардвер*, *хардверски*, *хардвераш*... 259 пута међу 122 милиона облика речи.

Ако је веровати подацима са Википедије⁴, ова два термина су прихваћена у свом енглеском облику и у бројним другим језицима било дословно или у адаптираном облику. Тако су *software* и *hardware* одреднице на немачкој, шпанској, италијанској и многим другим википедијама док се у бугарском јављају у адаптираном облику *хардвер* и *софтвер*. Ипак, у неким језицима се они не преузимају из енглеског, већ је решење потражено било онако како се то решавало у некадашњим српским уџбеницима, било конструисањем неологизама. У прву групу спада руски језик где је хардвер – *аппаратное обеспечение, аппаратные средства*, а софтвер – *программное обеспечение*; затим украјински – *апаратне забезпечення* и *програмне забезпечення*, док се у словеначком користи *strojna oprema računalnika* и *programska oprema*, у македонском *машинска* и *програмска опрема*... У хрватском, према Википедији, изгледа да нема устаљених термина, па хардвер може бити *računalna sklopovska podrška, hardver, sklopovlje, strojna oprema* и *strojevina*, док је софтвер – *programska podrška, softver, programska oprema* и *programska potpora* уз крајње збуњујући опис према коме је хардвер – опипљиви, а софтвер – неопипљиви део рачунара!

У француском језику је за хардвер изабрана постојећа лексема *matériel*, док је за софтвер конструисан неологизам *logiciel*. Ово решење, које уместо антонима *тврвг* – *мек*, описује разлику између хардвера и софтвера преко односа придева *материјални, физички* и *мисаони*, чува начелно морфолошку структуру енглеских термина, али губи везу са енглеским антонимним паром. Према овом моделу су настали и грчки еквиваленти *υλικό* и *λογισμικό*.

Извесно је да се, ма какво било национално решење, лексеме *хардвер* и *софтвер*, као интернационализми, препознају свуда на планети, бар у информатичком свету.

Овде бисмо могли да завршимо причу о ова два термина да суфикс *-ware* у енглеском језику није постао веома продуктиван. Тако се појављују (али и нестају) великом брзином нове речи којима се означавају различите информатичке творевине као:

firmware (*firm* – чврст)

middleware (*middle* – средњи)

bookware (*book* – књига)

bridgeware (*bridge* – мост)

freeware (*free* – слободан)

adware (скраћено од *advertising* – оглашавање)

malware (скраћено од *malicious* – злонамеран)

⁴ Википедије на различитим језицима посећиване су у периоду март–мај 2021, па су примери навођени према описима из тог периода.

spyware (*spy* – шпијун)
ransomware (*ransom* – уцена)

...

Овај низ нових „верова” се у различитим језицима углавном преузима непосредно из енглеског. Ако је и било покушаја да се нађе преводни еквивалент за хардвер и софтвер, они се овде углавном напуштају. Један тип изузетка налазимо у руском језику где се решења за софтвер и хардвер проширују додавањем атрибута, па наилазимо, између осталог, на следеће примере:

firmware – *встроенное программное обеспечение* (уграђени софтвер)
middleware – *связующее программное обеспечение* (повезујући софтвер)
freeware – *бесплатное программное обеспечение* (бесплатни софтвер) итд.

али *spyware*, бар према руској Википедији, остаје *spyware*.

Википедија на српском недоследно прибегава решењу које је слично руском. Тако наилазимо на следеће примере:

firmware – *firmware* и *фирмвер*
middleware – *ѝосредни софѝивер*
freeware – *freeware*, „бесплатан софтвер познатији као фривер...”

У француском језику решења се налазе у експлоатацији успостављеног модела са суфиксом – (*ciel*), тако да се конструише низ неологизама који није нужно у вези са првим делом енглеске сложенице, али изражава подједнако добро природу „вера”:

firmware – *micrologiciel* или *microprogramme*
middleware – *intergiciel*
freeware – *gratuciel* (*gratuit* – бесплатан)
ransomware – *rançongiciel* (*rançon* – уцена)...

Ослањајући се на плодност овог модела, у француском су усвојени и неологизми којих нема у енглеском, као, нпр., *didacticiel* за образовни софтвер или *courriel* за електронску пошту (*courrier* – пошта).

Ова шаролика слика употребе два енглеска термина у различитим језицима говори колико је незахвалан процес интеграције информатичке терминологије у националним језицима. Али постоје ситуације у којима се значење енглеске реченице не може смислено пренети у долазни језик са описаним механизмима преузимања. Један такав пример је био повод за занимљив преводилачки експеримент у српском језику пре више од 30 година,

а који се дугује пок. Слободану Тапију Ђорђевићу, уреднику библиотеке *Одреднице* издавачке куће Нолит. После изузетног преводилачког подухвата у коме је у овој библиотеци осванула *Кембричка енциклопедија језика* Дејвида Кристала (Нолит, 1987), Ђорђевић је пожелео да у *Одреднице* укључи и *Оксфордски речник рачунарства* (Нолит, 1990). У првом кораку, уз консултовање бројних професора Београдског универзитета, састављен је глосар намењен будућим преводиоцима. У првој верзији овог глосара појавиле су се све недоследности српске информатичке терминологије. Али ако је она у уско стручним круговима некако функционисала, била је сасвим неприкладна за прецизан пренос садржаја енглеског текста на српски намењен широј публици. Примера ради, поменимо да се у енглеском тексту јављају појмови *memory*, *store* и *storage*, који су се, у оно време, сви пресликавали у један термин – *меморија*. Тако би одредница *store*, чије је једно значење на енглеском *Another name for storage, or memory...*, добила на српском као превод **меморија** 1. *групо име за меморију, или меморију...* Будући да се овај речник са таквим глосаром није могао превести,⁵ Слободан Ђорђевић је приступио темељној ревизији глосара. Циљ овог подухвата је био да се садржај енглеског издања прецизно пренесе у српски по цену измишљања нових речи уместо „домаћих” вишезначних, конфузних или погрешно протумачених енглеских термина.⁶ Један од принципа у ревизији глосара је био да се они енглески термини чији је корен у грчком или латинском преузимају као да долазе из ових језика. Тако је *compiler* уместо компајлер или преводилац⁷ постао компилатор, *interpreter* – интерпретатор уместо интерпретер, *scanner* – сканер (а не скенер) итд. Енглески термини из информатичког жаргона представљали су посебан проблем. Често се иза њих крије одређени скуп асоцијација који се сасвим губи ако се термин само фонетски адаптира српском језику. Један пример би могли бити именица и глагол *dump*, који су се и изван информатике већ били одомаћили као *гамџи* и *гамџоваџи*. У информатичком контексту се овај термин користи у бројним синтагмама и сложеницама, а значење му је везано за пресликавање стања унутрашње меморије у одређеном тренутку на неки трајни медијум. Овде је био предложен неологизам *исџрес* (изведен из глагола *исџресаџи*) јер се овај процес састоји у *исџресању* меморијског садржаја.

⁵ Свакако се могао адаптирати уз изостављање или значајну измену одредница, али то више не би био исти речник.

⁶ У првој верзији глосара, на пример, неко од његових састављача је понудио као термин *вајџрени кодови* за енглеско *Fire codes*, али овде је *Fire* властито име, а не *вајџра*, дакле *Фајерови кодови*.

⁷ У једној пуристичкој кампањи почетком седамдесетих година, *комџилаџор* је постао *преводилац* (енглески еквивалент је *translator*, именица која се јавља међу одредницама овог речника). И данас се непотребно често користи *комџајлер* са изведеницама *комџајлирање*, *комџајлиран* итд.

Овакав винаверовски подухват није имао за циљ да стандардизује српску информатичку терминологију, већ да омогући прецизан превод енглеског текста. Треба имати у виду да у то доба тек стижу први озбиљнији персонални рачунари (занемарљивих перформанси у односу на своје данашње потомке), да су рачунарске мреже у повоју, а да се воде живе дискусије да ли информатички садржаји треба да са нађу у школским програмима. Штавише, многи угледни и образовани интелектуалци код нас су појаву рачунара сматрали за пролазну моду не слутећи какве ће он промене у друштву донети у деценијама које долазе. С друге стране, информатичари, заробљени у великим рачунским центрима, говорили су језиком који су стварали произвођачи великих и скупоцених рачунарских система, а који је непосвећенима морао бити сасвим неразумљив. Та рана информатичка терминологија се стварала под утицајем енглеских приручника и често без икаквог покушаја да се адаптира српском језику. У том светлу, Нолитов пројекат је био пионирски покушај да се информатичарске „мистерије” око рачунара приближе широј јавности.

Међу проблемима који су се појавили током конструисања преводилачког глосара нашли су се и софтвер и хардвер, и то због одреднице *middleware*. Наиме, енглески текст уз ову одредницу гласи:

Middleware Products that in some sense occupy a position between hardware and software. [...]

Српски превод на англосрпском, како га је назвао Твртко Прћић, онда би гласио:

мидлвер Производи који се у неком смислу налазе између хардвера и софтвера. [...]

Како се ова дефиниција у енглеском ослања на значења придева *hard-* и *soft-*, употреба *mid-* (средњи) сасвим је непрозиран разлог за именовање оваквих производа у нашем језику. Уредник и преводилац би овде имали више могућности: да у фусноти објасне зашто се мидлвер овако зове, да избегну проблем искључујући проблематичан текст, да оставе решење са мидлвер (јер је назив „уобичајен”, а и сви знају енглески)... или да прибегну неологизму који ће удахнути смисао у горњу реченицу на српском. Уредник Ђорђевић се определио за ово последње, уједно и најтеже, решење. Проблем се може поставити као следећа „једначина”:

(hard|soft|middle|...)ware “=” (тврд|мек|средњи|...) х

где је требало пронаћи реч х која може да направи сложеницу чији ће први део бити српске речи у заградама. Не без дуготрајног трагања, Ђорђевић је

предложио да *x* буде *тйворина*. Ова реч се јавља у Речнику Матице српске са значењем *тйворевина*, а други је део сложеница попут *кривојтворина*, *новојтворина*, *расјтворина*, *йајтворина*, *умојтворина*, *рукојтворина*... као и заста-релог *законојтворина*, *надојтворина*... Ако се овакво решење замени у горњем изразу, добија се низ калкова *тйврдојтворина*, *мекојтворина*, *средњейтворина*, а затим и *мосјојтворина*, *књиојтворина*, *ојласојтворина*, *злојтворина*, *уценојтворина*... Приметимо да је то у односу на друге европске језике једини успели калк за овај тешки термилошки проблем. Са овако конструисаним решењем за хардвер и софтвер,⁸ овај речник је објављен 1990. Данас је део термина описаних у овом речнику изашао из употребе као последица брзине развоја информатичке технологије, али је значајан део и даље присутан у говору о рачунарима. Ипак, и поред огромног труда да се енглески текст тачно преведе на српски језик, овај речник је наишао на бројне отпоре управо због неологизама са *тйворина*, и то не само у информатичким него и у лингвистичким круговима. Трагови тог неразумевања овог подухвата и данас се могу пронаћи на вебу. Дискретно консултовање решења из овог речника се може наћи, чини ми се, једино у разним локализацијама слободног софтвера.

Погледајмо даље како су „верови” описивани на српској Википедији. Одредница *малвер* има следећу дефиницију:

Малвер⁹ – **Злонамеран/штетан софтвер**, познатији као **малвер** (енгл. *malware* – сложеница од енглеских речи *malicious* и *software* што у дословном преводу значи „злонамеран” или „злоћудан” софтвер) појам је који означава софтвер који је намењен за наношење штете на рачунару и рачунарским мрежама.

Из ове дефиниције се виде, с једне стране, колебања око превода енглеске речи *malicious*: злонамеран, штетан, злоћудан, и неизбежности употребе речи софтвер (јавља се 3 пута у српској и једном у енглеској верзији). Приметимо још да је значење енглеског *malicious* само злонамеран (или малициозан), али не ни штетан, ни злоћудан. С друге стране, дефиниција је оптерећена објашњењем значења термина (*што је софјтвер који наноси штјетју...*) и објашњењем његовог енглеског порекла. У другим чланцима који помињу малвер наићи ћемо на још варијаната превода: на *злокобан софјтвер*, *злонамеран йројрам*, *злонамеран код*... Другим речима, малвер се намеће као прихватљив термин јер нема других стабилних превода. У чланку са одредницом *рансомвер* наилазимо на дефиницију:

⁸ У речнику су задржане одреднице хардвер и софтвер које упућују на тврдотворину и мекотворину.

⁹ <https://sr.wikipedia.org/wiki/Малвер> (приступљено 29. 4. 2021)

Рансомвер¹⁰ – **Уцењивачки софтвер** или **рансомвер** (енгл. *ransomware*) је врста штетног софтвера који ограничава приступ рачунарском систему или похрањеним подацима и тражи откупнину од жртве.

За разлику од чланка о малверу, овде је дат енглески еквивалент без објашњења зашто је то рансом-вер, али је уместо *малвер* употребљен превод *штиејни софтвер* у дефиницији. А у другом чланку, оном о сајбер-безбедности, *рансомвер* се назива *ојкујнина*...

Овај мали пример дистрибуције „верова” показује да је неопходно имати утврђени термин за одређени информатички појам, као и да састављачи Википедије, чак и када им се као решење наметне англицизам, теже да му нађу српски еквивалент. Овде се лако види колико је Ђорђевићево решење било продуктивно. Горњи примери за *малвер* и *рансомвер* би у неком осавремењеном издању *Оксфордској речника рачунарсиџа* добили следеће дефиниције:

злотворина – ... је мекотворина (софтвер) намењена наношењу штете...
или

уценотворина – ... је врста злотворине која ограничава приступ...

Ако су хардвер и софтвер ушли у високофреквентне слојеве српског језика и ту стекли стабилна значења, морамо се запитати каква ће бити судбина других „верова”, посебно оних који све чешће наносе штету информатичким инсталацијама. Хоће ли неко ново издање речника Матице српске препознати *малвер* или *рансомвер* као одреднице, па им доделити и одговарајући простор? Да ли је довољно нагласити квалификатором да је реч о англицизму и о вези једног „вера” са неким другим? Треба ли одредница за *рансомвер* да обухвати и варијанту *ренсомвер*, а да се у дефиницији нађе текст „један од малвера типа скервера¹¹”?

Не треба очекивати да ће феномени који се крију иза ових одредница нестати, већ, штавише, да ће број „верова” наставити да расте уносећи посредно енглеску лексичку у основни фонд језика.

А могуће је и да рансомвер не буде прихваћен од широких, пре свега, новинарских кругова, већ да настави да се крије иза мање или више општих дефиниција. У домаћим чланцима о обустави рада нафтовода Колонијал у Сједињеним Државама због рансомверског напада, као што су некада избегавани хардвер и софтвер, сада се вешто прикрива малвер и рансомвер иза неодређених израза као *сајбер-најад* (РТС) или *хакерски ујаг* (Танјуг), итд.

¹⁰ <https://sr.wikipedia.org/sr-ec/Рансомвер> (приступљено 29. 4. 2021)

¹¹ *Скервер* је малвер који престаује нападнутог корисника.

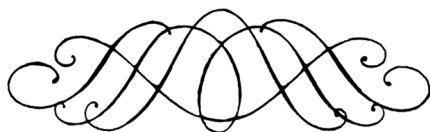
У Бибисијевим вестима на српском *рансомвер* се ипак јавља, али као *ренсомвер*¹² и искључиво под наводницима, па се у једној од вести јавља нешто што неупућени читалац тешко да може разумети:

*Као и многе „ренсомвер групе”, Дарксајд води придружени програм омогућавајући „харинерима” да користе његов малвер за нападе на мейле, у замену за проценат од зараде од ојкујнине.*¹³

Одавде је тешко закључити да је *рансомвер* сасвим прецизан појам, а не само некакво необично и ретко хакерско неваљалство. Извесно је да ће се у годинама које долазе не само *рансомвер* већ и други још неименовани малвери све чешће и бруталније уплитати у наше животе, па их треба благовремено препознати као јасне појмове не бисмо ли успели од њих да се одбранимо.

Ово подсећање на један давни покушај да се информатички појмови приближе најширој публици показује како данас граница између ускостручне информатичке терминологије и општег језика убрзано нестаје и уноси појмове чија семантичка мотивација остаје непрозирна говорнику нашег језика неупућеном у информатику.

Душко Витас
Математички факултет, Београд
vitas@matf.bg.ac.rs



¹² *Ренсомвер* је транскрипција ближа енглеском изговору ове речи.

¹³ <https://www.bbc.com/serbian/cyr/svet-57070222>

ЭПИДЕМИЈСКИ ИЛИ ЭПИДЕМИОЛОШКИ?*

Као што је проф. Б. Ђорићу током изборне 1992. године пажњу привукла употреба лексема *ћуићање* и *ћуића* у синтагми *ћредизборно ћуићање/ћуића* (Ђорић 1992), нас је током трајања епидемије вируса корона заинтересовала употреба придевских паронима¹ *еиџемијски* и *еиџемиолошки* у споју са различитим именицама. Од марта 2020. године свакодневно смо били у прилици да у средствима јавног информисања слушамо о актуелној пандемији и нисмо могли а да не запазимо велико колебање и приличну неуједначеност када су посреди колокације са наведеним придевима. Тако се, на пример, могло чути да је *лоща еиџемијска/еиџемиолошка ситуација*, да на снагу ступају *нове еиџемијске/еиџемиолошке мере*, говорило се и о *еиџемијским/еиџемиолошким размерама болести*, а забележен је чак и пример *ћроћив-еиџемиолошке мере* (Danas, 28. 4. 2021).

Како бисмо разумели однос између ове две лексеме и открили правила њихове лексичке спојивости, кренули смо најпре од дефиниција које се дају у *Речнику српскохрватскога књижевног језика* Матице српске (РМС) и *Речнику српскога језика* из 2018. године (РСЈ). У РМС се дају следеће дефиниције: **епидемијски**, -а, -о = епидемичан који се односи на еиџемију, **епидемиолошки**, -а, -о који се односи на еиџемиологију и **епидемичан**, -чна, -чно = епидемијски. Сличне дефиниције даје и РСЈ: **епидемијски**, -а, -о који се односи на еиџемију: ~ болест, **епидемиолошки**, -а, -о који се односи на еиџемиологију и еиџемиологије: ~ служба, ~ одељење, ~ симпозијум и **епидемичан**, -чна, -о в. еиџемијски, с тим да међу лексемама *еиџемијски* и *еиџемиичан* више не стоји знак једнакости, који упућује на истоветност у семантичком обиму и употреби датих лексема, већ се код придева *еиџемиичан* упућује на придев *еиџемијски*, као на исправнију и нормативно препоручљивију лексему. Као што се из наведених, додуше прилично уопштених, односних дефиниција може закључити, придев *еиџемијски* се односи на све оно што се тиче саме епидемије и њеног тока (нпр. болест), док се придев *еиџемиолошки* везује за епидемиологију као науку и научнике који се њоме баве, па се стога јавља у споју са именицама које се конкретно односе на саму науку, односно струку, као што је у РСЈ и наведено: служба, одељење,

* Истраживање је спроведено у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси: теорија, опис и примене* (178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Под паронимима у овом раду подразумевамо „истокоренске лексеме које припадају истој врсти речи, имају слично значење, исту логичко-појмовну саодносност и које нису узајамно заменљиве у истом контексту” (Драгићевих 2007: 313).

симпозијум. Према томе, оба придева у основи имају именицу *еџидемија*, с тим што придев *еџидемијски* има статус првостепеног деривата (*еџидемија* → *еџидемијски*), а придев *еџидемиолошки* другостепеног (*еџидемија* → *еџидемиолоџија/еџидемиолоџи* → *еџидемиолошки*), па би очекивано било да дериват нижег ранга (првостепени) има шире значење, а самим тим и већу могућност спајања са другим лексемама, што ћемо у наставку рада покушати и да проверимо.

О придеву *еџидемијски* писао је и С. Бабић 2004. године у чланку *Како љаси љридјев од ендемија и еџидемија?*, с тим да предмет његовог разматрања није однос између придева *еџидемијски* и *еџидемиолошки*, већ *еџидемијски*, *еџидемични* и *еџидемичан*. Аутор, након анализе статуса ових придева у *Рјечнику сџираних речи* Б. Клаића, *Медицинском лексикону* под уредништвом И. Падована и *Рјечнику љаџинскоџа и хрваџскоџа медицинаскоџа називља* В. Локнара, закључује да облик *еџидемичан* треба одмах одбацити јер „односни придеви не могу имати неодређен облик на *-(а)н*”, а да би при одабиру између облика на *-ични* и *-ски* предност требало дати облицима на *-ски* јер су они уобичајенији или, како С. Бабић каже, „нормалнији” (2004: 67).

Да бисмо стекли шири увид у употребу придева *еџидемијски* и *еџидемиолошки* и њихову дистрибуцију уз одређене именице у савременом српском језику, њихов статус смо проверили у електронском корпусу SrWaC.² Први важан податак до којег се претрагом корпуса долази јесте да је придев *еџидемиолошки* знатно фреквентнији у односу на придев *еџидемијски*. Наиме, на упит *еџидемиолошки* добили смо 1.272 примера употребе ове лексеме, док смо за придев *еџидемијски* добили 279 резултата, а забележен је и придев *еџидемичан*, који се у електронском корпусу јавља свега 24 пута.³ То значи да је лексема *еџидемичан* заиста у узмицању и да се у РСЈ читалац с правом упућује на придев *еџидемијски*. С друге стране, ни за сам придев *еџидемијски* нема онолико потврда колико је забележено за лексеми *еџидемиолошки*, па смо анализом лексемских спојева у које ови придеви ступају покушали да дођемо до одговора на питање због чега се *еџидемиолошки* користи око 4,5 пута чешће него *еџидемијски* иако је, као што смо на почетку навели, у питању другостепени дериват, који би, самим тим, требало да је семантички ужи, спецификованији у односу на првостепени.

Ево у којим се спојевима придев *еџидемијски* у корпусу најчешће јавља: „гојазност поприма *еџидемијске карактеристике*”, „сиромаштво *еџидемијских размера*”, „испод *еџидемијскоџа љраџа*”, „болест нема *еџидемијски карактер*”,

² Корпус је отворен и доступан на интернет адреси: https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=srwac&struct_attr_stats=1.

³ Због веома ретког јављања у корпусу и медијима, као и због статуса у РСЈ из 2018. године, придев *еџидемичан* неће бити предмет нашег интересовања у наставку текста, већ ће фокус рада бити искључиво на односу међу лексемама *еџидемијски* и *еџидемиолошки*.

„*еѿдемијски ѿериод* ће се завршити крајем марта”, „*еѿдемијско ширење болести*”, „депресија је *еѿдемијска болесѿ*”, „настајање нових *еѿдемијских сојева*”, „велики *еѿдемијски ѿоѿенцијал*”, „врх *еѿдемијскоѿ ѿаласа*” и сл. Придев *еѿдемијски* јавља се, дакле, најчешће у споју са именицама *каракѿтерисѿика, каракѿтер, размера, ширење, јављање, болесѿ, ѿоѿенцијал, ѿалас* итд. и има значење *који се односи на еѿдемију, која се брзо шири и обухвата велики број људи (живоѿиња и сл.)*. И управо због сема брзо и (све)обухваѿно, које су се из семантичког садржаја мотивне именице⁴ прелиле у семантику деривата, синтагма *еѿдемијске размере* подразумева велике размере, *еѿдемијски каракѿтер* имплицира способност брзог ширења међу великим делом популације, чак и када нису у питању инфективне болести (попут грипа, куге, тифуса и сл.), већ депресија, гојазност, сиромаштво итд. У сваком случају, у питању је придев којим се упућује на саму епидемију и ѿене главне карактеристике.

С друге стране, придев *еѿдемиолошки* најчешће се јавља у примерима попут: *еѿдемиолошка ситуѿија, еѿдемиолошка исѿѿивања, еѿдемиолошки ѿодаци, еѿдемиолошка служба, еѿдемиолошко одељење, еѿдемиолошки инсѿѿѿуѿ, еѿдемиолошко грушѿиво, еѿдемиолошки мейод, еѿдемиолошки надзор* итд. Међутим, оно што нам је привукло посебну пажњу јесте то што се придев *еѿдемиолошки* веома често јавља у спојевима где би се очекивао придев *еѿдемијски*, али не и обрнуто. На пример, у корпусу су забележене колокације попут *еѿдемиолошка ситуација* (иако није реч ни о каквој ситуацији у епидемиологији, већ у вези са епидемијом), *еѿдемиолошке размере* (премда је реч о нечему што има размере епидемије, а не епидемиологије), *еѿдемиолошки ризик* (мада је реч о ризику од епидемије), *еѿдемиолошке каракѿтерисѿике* итд. Овде видимо тенденцију другостепеног деривата да своја значења и колокабилност шири на рачун првостепеног деривата, иако би, по правилу, требало да је због своје специфичније семантике ограниченији у погледу спајања са другим лексемама. Треба нагласити и то да ово није усамљен случај (исп. *ѿсихички* и *ѿсихолошки, енерѿѿјски* и *енерѿѿјски* у Николић 2021) и да је у питању занимљива појава коју би ваљало даље истраживати. Једно од могућих објашњења за ову тенденцију, пошто предност краће форме у односу на дужу свакако није посреди, могло би бити то што другостепени дериват у себи садржи и семантику првостепеног деривата и своју ужу семантику. *Еѿдемиолошки* у свом семантичком садржају има *еѿдемиолоѿију*, а самим тим и *еѿдемију*, којом се ова наука бави. Треба,

⁴ Дефиниција лексеме *еѿдемија* у РСЈ гласи: **епидемија** ж грч. а. мед. *наѿло ѿроширење неке заразне болесѿи у неком крају, оболевање већеѿ броја људи од неке заразне болесѿи на оѿграниченом ѿдручју, редња, ѿошасѿ*: ~ грипа, ~ колере. **б.** фиг. *грушѿивена* и сл. *ѿојава која се наѿло шири* (подвукла В. Н.).

међутим, истаћи и то да у основи овог процеса лежи употреба једног паронима уместо другог услед непознавања творбених основа, односно мотивних речи паронимских парњака.

Због свега наведеног, сматрамо да би при коришћењу анализираних придева ипак требало водити рачуна о њиховој лексичкој спојивости како би се неговала прецизност језичког израза и избегла било каква двосмисленост јер, на пример, *лоша епидемиолошка ситуација* значи 'лоша ситуација у епидемиологији' (можда недостатак стручног кадра, мањак опреме и сл.), а чини нам се да то није порука коју медији у овом тренутку покушавају да нам пренесу. Поред тога, необично звучи када болест има размере епидемиологије или пак карактер ове науке. На крају, чини нам се да посебан коментар захтевају *ејндемијске* или *ејндемиолошке мере*, где би оба придева могла доћи у обзир будући да се мере заиста односе на епидемију, а јесу и епидемиолошке јер су их епидемиолози донели. Чини нам се да примери попут овог, где се уз исту именицу могу употребити оба придева уз промену значења које не утиче на саму суштину поруке, управо и доводе до мешања паронимских парњака, јер неке ко није стручњак за језик вероватно није лако да одреди због чега се уз неке именице могу употребити оба придева, а уз неке само један. Ипак, као што смо већ истакли, требало би обратити пажњу на одабир адекватног паронимског парњака како не бисмо имали *јројивејндемиолошке мере*, односно мере против епидемиологије.

Л и т е р а т у р а :

- ДРАГИЋЕВИЋ 2007: Рајна Драгићевић. *Лексикологија српског језика*. Београд: Завод за уџбенике.
- БАБИЋ 2004: Стјепан Бабић. Како гласе придеви од ендемија и епидемија. *Језик* 51, 67.
- НИКОЛИЋ 2021: Весна Николић. Паронимија у настави српског језика. *Књижевност и језик* (у штампи).
- ЂОРИЋ 1992: Божо Ђорић. Предизборно ћутање или ћутња. *Књижевност и језик* XXXIX/2–4, 142–143.

Весна С. Николић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик са јужнословенским језицима
vesnanikolic@gmail.com

Б

ОСВЕТЉАВАЊА

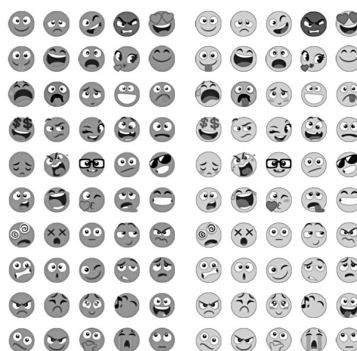
Александра Милосављевић

ЗАШТО СУ НАМ ЕМОТИКОНИ КОРИСНИ?

Као готово неизоставни елемент електронски посредоване комуникације¹ јављају се пиктографски симболи – емотикони и емоџији:



Слика 1: Емоџикони





Слика 2: Емоџији (Viber)

О њиховој истакнутој улози у комуникацији сведочи, између осталог, и то што је као реч године Оксфордског речника (2015)² изабрана „реч” коју није могуће прочитати (одн. изговорити) јер се не састоји од слова (одн. гласова) – 😊 (емоџи који означава лице испуњено сузама радосницама). У овом прилогу видећемо шта се заправо подразумева под овим „речима”

¹ У овом тексту под *електронски посредованом комуникацијом* подразумевамо искључиво њен писани (неформални) вид: СМС поруке и чет на друштвеним мрежама/форумима.

² <https://languages.oup.com/word-of-the-year/2015/>






које се не изговарају и зашто заузимају тако важно место у електронски посредованој комуникацији.

Шта су то емотикони и емоџији?³ Под *емџикон* (енгл. *emoticon*, од *emotion*, 'осећање' + *icon*, 'слика') подразумева се графички спој различитих карактера – нпр. двотачке, цртице и заграде (исп. Сliku 1) – којим се, у типичном случају, иконички представљају различите фацијалне експресије. Пандан емотикону јесте *емоџи* (јап. *emoji*, од *e*, 'слика' + *moji*, 'карактер'), већ готова икона којом се могу означити различити изрази лица (в. Сliku 2), али и шире од тога: људи, животиње, биљке, храна, пиће, активности, догађаји и сл. (нпр. ).⁴ Емотикони и емоџији који означавају фацијалну експресију још се, по *смајлију* () као типичном представнику, називају и *смајлији* одн. *смајлићи*.⁵ У овом прилогу биће речи управо о графичким ознакама које представљају различите изразе лица (попут оних на сликама 1–2), а које ћемо, економичности ради, без обзира на то да ли су у питању графички спојеви карактера или већ готове иконе, називати *емџиконима*.⁶

Чему емотикони служе? Термин *емџикон* одсликава оно што се данас под овим знаком типично подразумева: он је показатељ емоционалног стања онога који га употребљава, и има функцију да пренесе онај вид информације који би се у комуникацији лицем у лице пренео мимиком и говором тела (исп. Миљковић 2007: 369–370, 379; Чудомировић 2019/20: 13). Међутим, док су мимика и говор тела, у типичном случају, спонтани, невољни показатељи емоционалног стања говорника, емотикони су обично производ свесне, намерне радње, па се њиховој улози мора додати и компонента говорникове комуникативне намере да изрази дато психолошко стање. Тако, у примеру (1)⁷ студент помоћу смајлија исказује радост због положеног испита, док у примеру (2) говорник употребом емотикона ставља саговорнику на знање да саосећа са њим. Ослањајући се на Серлову класификацију говорних чинова, можемо рећи да овако употребљен емотикон има вредност експресива,

³ Поред емотикона и емоџија, постоји још једна доминантна варијанта – јапанска варијанта, тзв. *камоџи* (нпр. $\backslash(\geq\forall\leq^*)o$, $(\text{flower}\text{---}\text{smiley})$, $^*\wedge\text{---}\wedge^*$ итд.).

⁴ Енциклопедија емоџија одн. емоџипедија доступна је на следећим линку: <https://emoji-pedia.org/>.

⁵ Називи за емотиконе који означавају остале изразе лица (сем осмеха) нису устаљени. Тако се на друштвеним мрежама (нпр. на групи *Наш језик*, Фејсбук) често води полемика како назвати следеће знакове:  – тугић?,  – намигић/намигац?,  – љубић?,  – смех-хлопакић?,  – блаженко? итд.

⁶ Како се чини на основу прегледане грађе и литературе, емоџији имају предност над емотиконима. Разлози могу бити различите природе: од оних које се тичу економичности (лакше је употребити готову икону), до оних који се тичу креативности (нпр. емоџији су разноврснији, обојени су итд.). Такође, на електронским уређајима (попут мобилних телефона, таблета, рачунара итд.) доступна је и опција помоћу које се укуцани емотикони аутоматски „претварају” у емоџије.

⁷ Примере преносимо онако како су написани у оригиналној преписци.

говорног чина чија је илокуциона поента управо изражавање (различитих) психолошких стања везаних за одређени садржај исказан пропозицијом (Серл 1976: 12; исп. Дреснер–Херинг 2010: 256).

- (1) A: kaži jeeeeee 😊
B: jeeeeee?
A: upravo položio dvadeseti vek 😊 😊 😊
- (2) A: Nešto se Anja naljutila na mene, ceo dan se ne javlja
B: e baš bzvz 😞
B: javiće se uskoro, ne brini

Осим што се користе за иконичко изражавање говорниковог емоционалног стања, емотикони имају и друге функције у електронски посредованој комуникацији (исп. нпр. Дреснер–Херинг 2010; Томпсон–Филик 2016; Спина 2019а). Ови знакови се веома често употребљавају да укажу на илокуциону снагу⁸ исказа уз који стоје (или да је додатно истакну), доприносећи тако прагматичкој интерпретацији поруке чији су део. Другим речима, они усмеравају примаоца поруке и помажу му да лакше разуме комуникативну намеру пошиљаоца, те да на адекватан начин декодира поруку.⁹ На пример, емотикони 😊 и 😞 често се користе као показатељи шаливога (пр. 3) или саркастичнога (пр. 4) тона поруке (в. Томпсон–Филик 2016; Филик и др. 2016).¹⁰ Ова њихова употреба, будући метонимијски заснована, такође би се могла сматрати иконичком. Наиме, говорни чиновни попут шале или саркастичнога коментара разумеју се помоћу намигивања и плажења као појмовно истакнутог елемента који може бити присутан у комуникацији лицем у лице приликом остварења ових говорних чиновна. Зато, иконички, ови емотикони стоје за говорни чин на чију илокуциону снагу упућују.

- (3) A: dal ćemo stići na vreme kod frizera?
B: ne brini, uzećemo metle i odletećemo 😊
A: misliš naše kose 😊 😊 😊
- (4) A: Kako si provela dan?
B: Ma odlično 😊
A: Štooo, šta bilo?
B: Učila ceo dan...

⁸ Илокуциона снага исказа тиче се говорникових комуникативних намера и односи се на сврху коју дати исказ има у конкретној комуникативној ситуацији (нпр. да ли је посредни обавештење, молба, заповест итд.) (исп. Остин 1962: 99–107).

⁹ Имајући у виду ову функцију емотикона, Дос Реис и др. (2018) предлажу, као прозирнији, назив *intenticons* (од енгл. *intention*, 'намера' + *icon*, 'слика').

¹⁰ Саркастични тон могао би се назначити и употребом тротачке (исп. Томпсон–Филик 2016: 116). В. ниже о односу емотикона и реченичних знакова.

Емотикони могу имати и 'стратешку' функцију у електронски посредованој комуникацији – њима се може умањити ефекат говорног чина који на неки начин може угрозити саговорников образ (исп. КАВАНА 2016).¹¹ Тако, на пример, ако говорник упућује саговорнику неки предлог или захтев (пр. 5), он употребом позитивно конотираних емотикона¹², уз друге стратегије учтивости (нпр. форме индиректног говорног чина), умањује своје наметање и тако оставља саговорнику више простора да негативно одговори на дати говорни чин. Такође, говорник може позитивно конотиране емотиконе усмерити и ка позитивном образу саговорника, тиме истичући њихову блискост, исказујући свој оптимизам да и саговорник дели исте жеље/потребе/намере или пак дајући саговорнику иконички „поклон” (исп. пр. 6).¹³ Даље, у примеру (7) – у ком наилазимо на оксиморонски спој описа негативне ситуације и употребе позитивног емотикона – употребом емотикона говорни чин жалбе бива до те мере ублажен да га и не треба схватити као праву жалбу, већ пре као опис дате ситуације и својеврсно оправдање. Овде емотикон има функцију својеврсне оградe од илокуционе снаге исказа (исп. КАВАНА 2016: 61–62; ДРЕСНЕР–ХЕРИНГ 2016: 258). Најзад, емотикони и на следећи начин могу сачувати саговорников образ: када један од саговорника жели да разговор приведе крају, позитивно конотиран емотикон – употребљен самостално, као целовит „исказ” – јавља се као спасоносно решење. Његовом употребом, текстуална конверзација се на пријатан начин прекида, а саговорник такав прекид неће доживети као непријатан или неучтив (в. пр. 8).

- (5) А: pa jel bismo mogli danas da završimo to? 😊
 В: joj danas sam baš nešto bzvz, uopšte ne mogu da se koncentrišem
 А: ma nema veze, nije hića, može i neki drugi dan 😊 odmori se!
- (6) А: ae baci onaj dokument 😊 konačno da završimo s tim 😊
 Б: 👍
 Б: stizeeeee
 А: e superiška 🙌

¹¹ Чување саговорниковог образа представља окосницу теорије учтивости коју излажу Браунова и Левинсон (1999). Наиме, за ове ауторе учтивост је начин на који показујемо да бринемо о образу свог саговорника, одн. о његовој потреби да буде, с једне стране, слободан и самосталан („негативни образ”), а с друге, прихваћен као део групе („позитивни образ”). Како одређени говорни чинови могу угрозити саговорников образ (нпр. захтев – кад од саговорника нешто тражимо, угрожавамо његову потребу да буде слободан), потребне су нам комуникативне „стратегije” које би умањиле овакву „претњу” (нпр. захтев се може ублажити конвенционалном индиректношћу или умањивањем наметања).

¹² Позитивно конотираним емотиконима називамо оне који иконички представљају „осмех” (нпр. 😊, 😄, 😁, 😂, 😃), односно који евоцирају позитивна осећања.

¹³ У функцији симболичког поклона веома често се јављају емотикони који иконички и представљају „поклоне” – нпр. 🙌.

- (7) A: u koliko se nalazimo? Izjašnjavajte se!
 B: Ja ne idem. Ceo dan sam sređivala kuću, a onda me je tako stigao umor, glava kida, leđa... Hoću da presvisnem 😊
 A: ma biće bolje, opusti se 😊
- (8) A: Da, baš je dobar film! I glumci su odlični!
 B: 😊

У комуникацији лицем у лице, гест, мимика, интонација сами по себи стварају природну атмосферу за пријатан разговор. У електронски посредованој комуникацији овај недостатак непосредности бива делимично надомештен управо употребом емотикона. Наиме, употребом позитивно конотираних емотикона саговорници често граде пријатну атмосферу за комуникацију: емотикони су ту да разговор учине живљим, разигранијим, динамичнијим, приснијим (в. пр. 9). Ово је пре свега карактеристично за поруке које пишу девојке, јер, како један испитаник и објашњава, „девојчице натрпају поруке узвичницима и смајлијима” (Кликовац 2019: 21). Описана функција емотикона у литератури се често карактерише као друштвена (исп. Хуанг и др. 2008; Спина 2019а: 85).

- (9) A: Gde ste, ljudi, šta radite? 😊
 B: Hej, hej 😊 Meni došli moji za vikend, pa sam tu sa njima ceo dan 😊
 C: Ja se vakcinisala, pa odmaram 😊
 A: Stvaaaaaarno! I koju si vakcinu primila? 😊
 A: Mici, baš lepo, uživaj sa svojim 😊

Емотикони као интерпункцијски знакови? Веома занимљиво питање јесте оно које се тиче односа емотикона и интерпункцијских (реченичних) знакова.¹⁴ Начелно, интерпункција има врло специфичан статус у електронски посредованој комуникацији: нпр. тачка на крају последње реченице у тексту целој комуникацији даје „озбиљан” тон; упитник не стоји нужно, а ако се стави, питање звучи врло „хитно”; узвичник често добија вишеструку форму; тротачка доживљава свој процват, служећи као својеврстан комуникативни цокер; итд. (Кликовац 2019: 20–21). Потпуно или делимично одсуство интерпункције¹⁵ постаје једно од главних обележја овакве комуникације – које показује да се пошилалац поруке према тексту односи као према говору, чиме имплицира да поруку треба читати „у једном даху”, онако како

¹⁴ Интерпункцијским (тј. реченичним) знаковима, следећи Д. Кликовац (2019: 16), називамо оне правописне знаке који „растављају текст на реченице и показују њихову комуникативну функцију, односно рашчлањују реченице на делове и показују односе међу тим деловима.”

¹⁵ Улогу сегментизовања текста углавном преузима „нови ред”, а текст у типичном случају почиње малим словом (в. Кликовац 2019: 20).

би била изговорена у свакодневној спонтаној комуникацији (*Idem*: 19). Ако имамо у виду систем интерпункције својствен електронски посредованој комуникацији, поставља се питање места које емотикони заузимају у њему. Постоје две основне тенденције везане за употребу ових пиктографских симбола. Прва, емотикон стоји уместо интерпункцијског знака и преузима његову функцију да одвоји једну реченицу од друге – уз то придајући датом исказу експресиван карактер (пр. 10). Друга, емотикон стоји уз интерпункцијски знак, додатно истичући и допуњујући његову функцију (пр. 11). На основу ове своје употребе, емотикони су у литератури названи структурним маркерима који учествују у организацији дискурса (Спина 2019б; исп. Проваљн и др. 2007). У том светлу, емотиконе бисмо могли сматрати нетипичним интерпункцијским знаковима (ако притом интерпункцијске знакове разумемо као категорију са расплутим границама).¹⁶ Још нешто: већ смо видели да емотикони често указују на илокуциону снагу исказа, па се, у том контексту, треба присетити да и интерпункцијски знакови могу имати ову функцију – упитник се повезује са говорним чином питања, а узвичник са наредбом, жељом и другим говорним чиновима који подразумевају емфатичност.

(10) A: Vecera gotova 😊 sad mogu da prilegnem 😊

(11) A: Srećan rodendanko! 😊 Sve najlepše ti želim! 😊 😊 😊

*

Разговор се у типичном случају одвија уживо, лицем у лице, тако да су саговорници довољно близу да се могу и видети и чути. У писаној електронски посредованој комуникацији саговорници су далеко – нити се виде, нити се чују – а доступна им је само текстуална порука. Невербални знаци (попут интонације, мимике, геста итд.), који су део комуникације лицем у лице и који врло често пружају информацију које у вербалној поруци нема, овде изостају. Као спасоносно средство да се донекле надомести овај недостатак непосредности у онлајн комуникативној ситуацији појављују се емотикони – пиктографски симболи који могу имати различите функције. На питање из наслова – *Зашто су нам емоџикони корисни?* – одговарамо, сумирајући, овако (наравно, без претензија да побројимо све функције које емотикони могу имати):

- могу помоћи говорнику да изрази своје емоционално стање везано за изречени пропозициони садржај, при чему, за разлику од мимике, која је

¹⁶ О интерпункцијским знаковима – тротачки и двотачки – као категоријама са расплутим границама говори Кликовац (2012; 2014). На сличан начин могло би се говорити и о емотиконима, тј. и њихове употребе би се могле представити у виду значењске мреже засноване на тзв. породичним сличностима – што остављамо за будућа истраживања.

начелно спонтана и невољна, подразумевају свесно предузету радњу одн. говорникову комуникативну намеру да дато емоционално стање „пренесе” као релевантну информацију;

- могу указивати на илокуциону снагу поруке чији су део, омогућујући тако говорнику да прецизније саопшти намеравани садржај, а саговорнику да лакше схвати говорникову комуникативну намеру и адекватно декодира поруку;
- могу имати „стратешку” функцију у чувању саговорниковог образа, тј. могу ублажити ефекат говорног чина који прети саговорниковом образу;
- могу учествовати у „грађењу” атмосфере у којој разговор протиче, чинећи га живљим, разигранијим, динамичнијим, приснијим;
- могу стајати уместо интерпункцијског знака и учествовати у организацији дискурса, одвајајући једну реченицу од друге – и притом уносећи компоненту експресивности.

Л и т е р а т у р а :

- БРАУН–ЛЕВИНСОН 1999: P. Brown and S. C. Levinson, Politeness: Some Universals in Language Usage, in: A. Jaworski and N. Coupland (eds.). *The Discourse Reader*, London – New York: Routledge, 311–323.
- ДОС РЕИС и др. 2018: J. C. dos Reis, R. Bonacin, H. H. Hornung and M. C. C. Baranauskas. Intentional: Participatory Selection of Emoticons for Communication of Intentions. *Computers in Human Behavior* 85, 146–162.
- ДРЕСНЕР–ХЕРИНГ 2010: E. Dresner and S. C. Herring. Functions of the Nonverbal in CMC: Emoticons and Illocutionary Force. *Communication Theory* 20/3, 249–268.
- КАВАНА 2016: V. Kavanagh. Emoticons as a Medium for Channeling Politeness within American and Japanese Online Blogging Communities. *Language and Communication* 48, 53–65.
- КЛИКОВАЦ 2012: Д. Кликовац. О интерпункцијском знаку три тачке (тротачки). *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 41/3, 63–92.
- КЛИКОВАЦ 2014: Д. Кликовац. О двотачки. *Научни сасиџанак славистиџа у Вукове дане* 43/3, 113–153.
- КЛИКОВАЦ 2019: Д. Кликовац. О стилским вредностима одсуства интерпункције. *Књижевности и језик* 66/1, 15–30.
- МИЉКОВИЋ 2007: V. Miljković. Karakteristike jezika џета. *Petničke sveske* 367–381.
- ОСТИН 1962: J. L. Austin. *How to do things with words*. Great Britain: Oxford University Press.
- ПРОВАЈН и др. 2007: R. R. Provine, R. J. Spencer and D. L. Mandell. Emotional Expression Online: Emoticons Punctuate Website Text Messages. *Journal of Language and Social Psychology* 26/3, 299–307.
- СЕРЛ 1976: J. R. Searle. A Classification of Illocutionary Acts. *Language in Society* 5/1, 1–23.
- СПИНА 2019а: S. Spina. Emoticons as Multifunctional and Pragmatic Resources: a Corpus-Based Study on Twitter, in: C. R. Wigham and E. W. Stempel (eds.). *Building*

Computer-Mediated Communication Corpora for Sociolinguistic Analysis. Presses Universitaires Blaise Pascal, 83–99.

СПИНА 2019б: S. Spina. Role of Emoticons as Structural Markers in Twitter Interactions. *Discourse Processes* 56/4, 345–362.

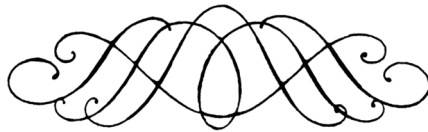
ТОМПСОН–ФИЛИК 2016: D. Thompson and R. Filik. Sarcasm in Written Communication: Emoticons are Efficient Markers of Intention. *Journal of Computer-Mediated Communication* 21/2, 105–120.

ФИЛИК и др. 2016: R. Filik, A. Turcan, D. Thompson, N. Harvey, H. Davies, and A. Turner. Sarcasm and Emoticons: Comprehension and Emotional Impact. *Quarterly Journal of Experimental Psychology* 69/11, 2130–2146.

ХУАНГ и др. 2008: A. H. Huang, D. C. Yen and X. Zhang. Exploring the Potential Effects of Emoticons. *Information and Management* 45/7, 466–473.

ЧУДОМИРОВИЋ 2019/2020: J. Чудомировић. Анализа конверзације. *Скрипцима из Лингвистике текста и прагматике*, необјављени рукопис. <http://pragmatika.fil.rs/>. 20.4.2021.

Александра Милосављевић
Институт за српски језик САНУ, Београд
aleksandra.jovanovic@isj.sanu.ac.rs



ШТА СУ ГЛАДАЦ И ЈАДАЦ ИЗ ИЗРАЗА СПОЉА ГЛАДАЦ А ИЗНУТРА ЈАДАЦ?

Често ћемо чути да се израз *сїоља гладац а изнуїтра јадац* (или његова варијанта *сїреда гладац а осїтраї(а) јадац*) употребљава за некога или нешто што споља изгледа лепо, сјајно, углачано, уредно, а изнутра је, заправо, труло, пропало, рђаво, неугледно и никакво.¹ У *Речнику срїскохрвайскої књижевної и народної језика САНУ* налазимо и пуну дефиницију овог израза под одредницом *гладац*, а то је: „нешто што је на изглед лепо и добро, а у ствари ружно и рђаво.” И у *Речнику срїскоїа језика* (издање из 2011), тзв. једнотомнику, под одредницом *гладац* стоји исти израз са сличном дефиницијом: „каже се кад је нешто на изглед лепо и добро, а у ствари, у суштини ружно и рђаво.”

Један од примера употребе овог израза налазимо у роману Адама Прибићевића *Селјак* из 1936. године, забележен и у *Речнику САНУ*: „Често гладан човек мора ићи добро обучен: Споља гладац, а изнутра јадац”. Нешто новији пример бележимо са сајта www.rts.rs: „Нарциси – споља гладац, а унутра јадац. Да ли су нарциси [...] мање депресивни од других људи?” Контексти употребе упућују нас на то да значење овог израза може да се тумачи двојачко, односећи се, с једне стране, на нечији физички изглед, који испод привидног, па чак и лажног сјаја може да крије ружну позадину или пак, с друге стране, на проблематичне квалитете који се тичу сфере карактерног.

Али шта су, заправо, *гладац* и *јадац* којима упоређујемо то нешто лепо и добро, тј. лоше и рђаво?

Речник САНУ за одредницу *гладац* каже да је у питању „гиздавац, кицош”, дакле онај који воли да се дотерује, кити, кицоши, облачи по моди, тј. гизда. Једно од значењских реализација ове именице је и „сјај, блесак”, а и једно и друго значење можемо етимолошки да повежемо са глаголом *гладиїти*, који се у једној од семантичких реализација забележених у *Речнику САНУ* може односити управо на дотеривање, улепшавање нечега.

Речник срїскоїа језика (2011) као именичко бележи само значење „сјај, блесак”, али нуди и оно које се остварује у атрибутској служби – „уређен, дотеран; блистав” („У салону је све гладац”), слично као и *Речник срїско-*

¹ Као варијанта појављује се и израз *сїоља калај, а изнуїтра белај* у значењу „наизглед добро, лепо, а стварно рђаво, зло, ружно” (РСАНУ). У питању је варијанта познате латинске изреке *Foris Cato, intus Nero* – *Сїоља Каїон, изнуїтра Нерон*, „тј. споља поштен (пун врлина), изнутра непоштен и крвник” (в. Клалн–Шипка 2011, 94).

хрвајскоја књижевної језика, одакле је и преузет овај пример („Гости се понамештају у салону где је све гладац”, Пол. 1958).

Већи проблем и недоумицу имамо код именице *јагац*. Наиме, *Речник српскохрвајској књижевної и народної језика САНУ* за ту именицу нуди оно значење које је махом познато свима који су икада *ломили јагац*² или *чули за израз знам за јагац*, дакле у питању је: „ракласти део грудног скелета код птица који се састоји из сраслих кључних, кобиличних костију.”³ Одатле се развило и значење нечега што представља непријатно или неугодно изненађење и сл., а *гобити јагац* значи „проћи без добитка, без користи.”⁴

Захваљујући овим дефиницијама, стиче се утисак и да је значење разматраног израза прозирно – споља је нешто сјајно и блиставо, уређено, као кицош који се накитио, нагиздао за прославу, а изнутра, његова суштина је непријатна, неугодна, тј. превара и подвала (семантичком упућивању на нешто што је негативне конотације донекле вероватно доприноси и то што именица *јагац* подсећа на именицу *јаг*, тј. на зло, беду, невољу и сл., иако се акценатски разликују и етимолошки нису повезане).⁵ Такође, дефиницију разматраног израза налазимо и под именицом *јагац* у *Речнику САНУ*, где се незнатно разликује од дефиниције код именице *џагац*, иако је суштина иста: „оно што се види то је лепо и добро, а што се не види то је врло лоше.”

Међутим, да ли су ове конотације и фонетско-творбена сличност с именицом *јаг* довољне да се „ракласти део грудног скелета” и секундарна значења која су се развила у вези с тим (подвала, непријатно изненађење), доведу у непосредну везу са нечим што је физички ружно и рђаво, или одговор треба потражити донекле и у рими због које пар *џагац – јагац* делује смисаоно и метрички усаглашено? Одговор на ово питање можда пружају сама Вукова дела, његов *Српски рјечник* и *Српске народне њословице*.

Наиме, у *Српским народним њословицама и групим различним као оним у обичај узетим рјечима* (издање из 1900) овај израз забележен је на следећи начин:

5828: „С поља гладац а изнутра јадац (јаџац Д. П.)”

² *ломити јагац* етн. „закључивати с неким нарочиту опкладу у којој губи онај играч који из руке другог прими неки предмет, не сетивши се опкладе и не изговоривши израз ’знам за јадац’”.

³ У *Речнику косовско-мејхохиској дијалектја* Г. Елезовића дефиниција им. *јагац* односи се на подвалу („Удари му један добар јадац”) (Елезовић 1932). П. Скок каже да је у питању „balkanski turcizam perzijskog podrijetla (perz. sintagma yad äst »ima, postoji lomljenje« > tur. yades/t/ »kladiti se lomeći kokošju kost kao vile«, yadest gemigi) (Скок 1971–1974: 744).

⁴ У *Речнику САНУ* бележи се и израз *загаити, ударити јагац* (некоме) покр. „подвалити, преварити (некога), напакостити (некоме).”

⁵ У *Речнику САНУ* налазимо и одредницу *јагац* м нераспр. в. *јагник* (пример из речника *Српскохрвајској и немачкој језика* С. Ристића и Ј. Кангре).

И у *Речнику САНУ* је поред овог израза (под одредницом *џагац*)⁶ у загради забележена именица *јарац* као варијанта уз именицу *јагац*, док је у *Речнику српскохрватској књижевној језика* урађено обрнуто, као израз забележена је варијанта са именицом *јарац* (*сџоља, изван(а) џагац, а изнуџра јарац*), а именица *јагац* стављена је у заграду. Откуда ту *јарац* и како заиста гласи овај израз?

Иницијали Д. П. у загради поред именице *јарац* (тј. као њена исправка, допуна),⁷ у продужетку овог израза у Вуковим *Српским народним њословицама*, односе се на Димитрија Поповића (1814–1882), свештеника сомборске Светођурђевске цркве и једног од блиских Вукових сарадника, који му је, вероватно, и послао ову изреку у преписци коју су редовно водили. Димитрије Поповић је „скупљао и бележио народне песме и умотворине које је слао Вуку, прикупљао и претплатнике за Вукова издања и набављао му старе књиге и србуље”⁸, а Вук га је, једном приликом, навео као свог најдоследнијег поборника. Могуће је да је израз који је Димитрије Поповић послао гласио *сџоља џагац а изнуџра јарац*, а да је, превидом или штампарском грешком, испрва забележен као *сџоља џагац а изнуџра јагац*.

Одредница *џагац* у другом издању Вуковог *Српској рјечника* (допуњено издање из 1899) потврђује ову сумњу. Ту стоји:

гџадац, гџаца *m* [vide кицош] мјесто *џагаоница* у овој пословици:
Споља *џагац* а изнутра *јарац* [*јагац*. Вук, Пословице].

Да је можда у питању штампарска грешка говори нам и дефиниција одреднице *џагац* у *Рјечнику хрватскога или српскога језика*, чији одломак преносимо:

GLADAC, *glaca, m, postaje od gladiti nastavkom њсџ. – Drugo -a. (= њ) ostaje samo u nom. sing. i u acc. kad je jednak nominativu i u gen. pl. gladaca; u ostalijem padežima d se pred s (ili č) ne чује. а) човјек који се глadi, види gladionica, gladun. – u posloviци i u Vukovu rječniku s dodatkom da стоји мјеште gladionica u оној пословици. S поља gladac а изнутра jaraц (štamпарском griјеšком jadaц). (Kad је што на оџима лијеро, а u себи неваљало). Nar. posl. vuk 292 [...]*

Дакле, осим варијанте која нам је свима позната, овај израз изворно гласи *сџоља џагац, а изнуџра јарац*. Онда бисмо га семантички интерпретирали на следећи начин – споља, дакле, *џагац*, кицош, гиздавац, неко ко се уређу-

⁶ Пун израз гласи: *сџоља (сџрега) џагац а изнуџра (осџрај) јагац (јарац)* „нешто што је на изглед лепо и добро, а у ствари ружно и рђаво”.

⁷ Ауторка популарног језичког блога amarilisonline.com, која такође разматра ово питање, каже да је у питању исправка.

⁸ <https://www.ravnoplov.rs/somborski-tragovi-vukove-stule/>

је, лицка, гизда, а унутра, скривено, *јарац*, дакле неко ко је ружан, неугледан. Није необично да се у српском језику и култури метафорично пресликавање на релацији животиња → човек примарно односи на физички изглед – у случају именице *јарац* на негативну перцепцију физичког изгледа јарца (в. Новокмет 2020: 202), а да се, затим, са конкретнијих, спољашњих особина, може пренети и на нечије негативне карактерне црте.⁹ Секундарно значење одреднице *јарац* из *Речника САНУ* управо нам то показује:

јарац ... 2. фиг. погрд. **а.** човек који брагом личи на јарца (*1а*),
ружан, неугледан човек.

Такође, познато нам је и да се изразом *сѝари јарац* погрдно назива „матори похотљивац, женскарош” (РСАНУ) и сл.¹⁰ Тако би у семантичкој опозицији стајали, заправо, кицош и ружан, неугледан човек. Такође, у збирци Владана Арсенијевића скраја 19. века, која се користи као један од извора за *Речник САНУ*, налазимо пример овог израза забележеног у облику са именицом *јарац* и контекст који упућује само на физички изглед: „Напријед гладац, а страг јарац [...] рече се за женско чељаде, које се не ишчешља, него само спријед мало заглади (Хрв., Арс.)”

Друго тумачење може да нам понуди дефиниција израза у Вуковим *Српским народним њословицама*. Ту се као значење бележи: „Кад је што на очима лијепо, а у себи неваљало.” Ако бисмо уместо варијанте с им. *јагац* анализирали ону с им. *јарац*, онда нам се отвара могућност тумачења у кључу психичке карактеризације човека – нешто је споља лепо, тј. добро и морално, а изнутра, тј. „у себи”, покварено, зло, рђаво, опако, неваљало, као што бисмо, у повишеном афективном тону, некоме погрдно рекли да је *јарац њокварени*.¹¹ Тако се, иначе, тумачи и латински пандан овог израза – *сѝоља Кайѝон*, а

⁹ У обзир свакако треба узети и симболику јарца у хришћанској, али и српској етнокултуролошкој традицији, где се испољава његова демонска природа и где се јавља као нечиста сила, ђаволско створење (в. СМ 2001: 272–273).

¹⁰ У српској традицији *јарац* се појављује и као симбол брачног неверства, а као једно од значења у *Речнику САНУ* бележи се – „муж кога жена вара, рогања.”

¹¹ На питање постављено члановима у језичкој групи на друштвеној мрежи Фејсбук *Свакој дана њо једно њравило из обласѝи језичке кулѝуре* како доживљавају човека за кога би се рекло *сѝоља глацац а изнуѝира јагац* одговори су били: 1) „лош човек”, 2) „лицемеран”, 3) „преварант”, 4) „намирисан, али смрди”, 5) „фин и углађен, али лоша особа која се не истиче неким посебним квалитетом”, 6) „комплексаш, љига, змија по нарави”, 7) „подмукао, дволичан”, 8) „јадан”, 9) „ништаван”, 10) „празан и шупаљ”, 11) „споља налицкан, сређен, дотеран, а испод одеће прљав, неокупан, наизглед фин, углађен, али кад га боље упознаш прост, неотесан”, 12) „поружни кад се смеје”, 13) „покварењак”, 14) „лажњак, намазан, јефтин”, 15) „ко га не зна скупо би га платио”, 16) „Манипулативан. Онај ко је љубазан и опходи се пријатељски ... а кад му се приближиш ... откријеш особу неморалну”, 17) „превртљив, јадник, глумац”, итд.

изнуџира *Нерон*, тј. споља поштен, а изнутра непоштен, крвник. Међутим, премда је овакво тумачење могуће, њега проблематизује први део овог израза – *кад је џиџо на очима* („на изглед”, „оно што се види”) *лијејо* – упућујући на то да се ради о перцептивно спознатљивим, физичким карактеристикама. Уистину, крајњи (метафорички) циљ може бити да се неко, ако се израз односи на особу, представи као морално и карактерно („у себи” или „у суштини”, „оно што се не види”) искварен (чак некултуран, неотесан, прост и сл.), иако је споља леп и блистав (по познатој појмовној метафори **МОРАЛНА ЧИСТОЋА ЈЕ ЧИСТОТА**).¹²

Постоји, дакле, могућност да овај израз два века употребљавамо онако како му испрва није било суђено у српској култури и традицији и да разлог томе може бити колико штампарска грешка толико и снага и утисак коју има ритмичко-мелодијски пар *џагац – јагац*. Међутим, данас је сасвим прихватљиво сматрати ова два израза варијантама, а варијанта са им. *јагац* свакако је однела превагу. Иако није сасвим сигурно да именици *јагац* изворно није било место у овом изразу, она се ту сасвим добро уклапа, не само захваљујући рими са им. *џагац* већ и значењима која упућују на превару, подвалу, тј. непријатно изненађење.

И з в о р и :

- Вук Стефановић Караџић. *Српске народне џословице и груџе различне као оне у обичај узетје ријечи*. Биоград: Српска краљевска државна штампарија, 1900.
- Вук Стефановић Караџић. *Српски рјечник: истџумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*, 3. (државно) изд., исправљено и умножено. У Биограду: Штампарија Краљевине Србије, 1898.
- Глиша Елезовић. *Речник косовско-меџохискоџ дијалектџа*. Св. 1, [А–Њ]. Београд: Српска краљевска академија, 1932.
- Иван Клајн, Милан Шипка. *Сџирани изрази и изреке*. Нови Сад: Прометеј, 2011.
- Речник српскоџа језика*. Нови Сад: Матица српска, 2011.
- Речник српскохрватскоџ књижевноџ и народноџ језика*. Књ. I–XXI. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- Речник српскохрватскоџа књижевноџ језика*. Књ. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Рјечник хрватскоџа или српскоџа језика*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1880–1976.

¹² Израз се данас најчешће користи у ситуацијама када је нешто упечатљиво и лепо у визуелном смислу, док је оно што се не види рђаво, нпр. на интернет порталима могуће је наћи примере употребе овог израза за стамбене јединице у новоградњи које се налазе у модерним зградама, а изнутра крију многе пропусте, као што је јефтин паркет, лоша изолација и сл.

Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I–IV. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Веб - с а ј т о в и :

<https://www.rts.rs>

<https://www.ravnoplov.rs/>

<https://amarilisonline.com/>

Л и т е р а т у р а :

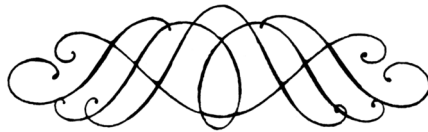
НОВОКМЕТ 2020: Слободан Новокмет. *Називи животиња у српском језику – семантичка и линвокултуролошка анализа*. Београд: Институт за српски језик САНУ.

СМ 2001: *Словенска митологија – енциклопедијски речник*, ред. С. Толстој, Љ. Раденковић. Београд: Zepet book world.

Слободан Б. Новокмет

Институт за српски језик САНУ, Београд

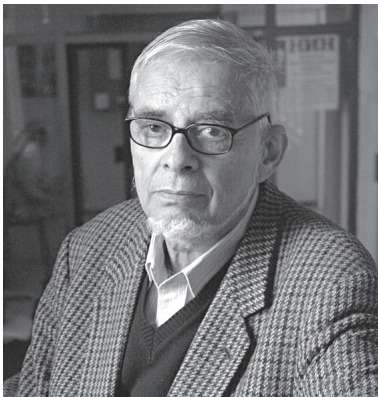
slobodan.novokmet@isj.sanu.ac.rs





СЕЋАЊЕ

Двехиљаде двадест прва година донела је много трајних растанака. И *Језик данас* је остао без две личности које су оставиле неизбрисив траг у популаризацији науке о језику, борби за културу говора и примену правописних правила: академика Ивана Клајна и професора Универзитета у Бањалуци Милорада Телебака.



Академик Иван Клајн рођен је 1937. године у Београду, где је завршио студије италијанског језика и књижевности на Филолошком факултету Универзитета у Београду. Као редовни професор на овом факултету, предавао је италијански језик и упоредну граматику романских језика.

Осим романистике, предмет проучавања академика Ивана Клајна била је и србистика. Научној јавности је оставио двотомну *Творбу речи у савременом српском језику*, а у коауторству с академиком Предрагом

Пипером – *Нормативну граматичку српског језика*.

Као један од највећих ауторитета за питања норме српског језика, био је и дугогодишњи председник *Одбора за стандардизацију српског језика*.

Активности професора Клајна биле су широког спектра, од научног и педагошког рада, лексикографских пројеката до колумни у бројним часописима. Недавно смо могли прочитати да је „пре четири деценије Иван Клајн маестрално превео стрип *Асџерикс на Корзици*”. Као истински заљубљеник

у језик, огледао се и у играма речи – о чему сведочи и његова књига *И филозофи су л'људи (Антилоџија смешних шћамџарских ѓрешака)*.

Посебно плодносна област његовог рада била је лексикографија. *Италијанско-српски речник*, *Речник сћраних речи и израза* и *Речник језичких недоумица* незаобилазни су за све који се баве италијанским и српским језиком, и за све оне који желе да сазнају нешто ново и унапреде свој говор.

Поред научног и педагошког рада Иван Клајн је био и колумниста у бројним часописима, што му је донело огромну популарност код читалаца.

Вероватно никада једно наизглед обично питање „А шта на то каже Клајн?“ није јасније и боље представљало све оно што је проф. Клајн у својој животној мисији приближавања српског језика обичном говорнику учинио. Својим духовитим примерима и научно утемељеним једноставним објашњенима, као и својом вишедеценијском посвећеношћу, код читалаца је стекао углед и велико поверење које се огледало у томе да је обичан говорник био уверен да је примена његових језичких савета поуздан начин да се правилно говори и пише.

Одговор на питања „А шта на то каже Клајн?“ уливао је сигурност да правила нису нарушена.

Академик Иван Клајн је био главни и одговорни уредник прве серије *Језика данас* и аутор многих текстова у њему. Учинио је да наш часопис постане један од његових путоказа ка лепшем и правилнијем језику, на чему ћемо му увек бити захвални.



Лингвиста, србиста, професор Милорад Телебак рођен је 1942. године у Невесињу.

Свој животни позив везао је за школу, позориште и неговање и унапређење српске говорне и писане језичке културе. Предавао је српски језик у родном Невесињу, био лектор у Народном позоришту у Зеници (сарађујући и са позориштима у Београду, Новом Саду, Сомбору, Зрењанину), у позоришту у Бањалуци обављао је дужност драматурга и уметничког руководиоца, а на Академији драмских умјетности Уни-

верзитета у Бањалуци предавао је сценски говор.

Аутор је десет популарно писаних језичких приручника, више од седамсто чланака језичких поука у листовима и часописима, преко четиристо веома слушаних и гледаних емисија у образовном програму РТВ Републике Српске,

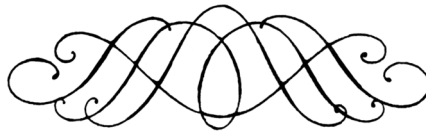
много пута извођене језичке монокомедије *Са смијехом кроз српску драматичку*, као и драгоценог *Рјечника ијекавских облика ријечи*.

Био је члан Уредништва *Језика данас* од његовог првог броја и члан двеју комисија *Одбора за стандардизацију српског језика*.

Милорад Телебак је писао и говорио духовито али значачки, тако да свима буде приступачно, занимљиво и лако памтљиво, а да при свему томе не буду нарушене озбиљност и стручно-научна утемељеност. Његове књиге су, по речима академика Клајна, „заслађене горке пилуле граматике”.

У томе лежи тајна његове омиљености међу читаоцима и слушаоцима, која не јењава.

Уредништво *Језика данас*



ПЉОСНАТЕ ГЛИСТЕ У МРТВОМ МОРУ

„Non scholae sed vitae discimus”, не учимо за школу него за живот. Откако ју је, пре готово две хиљаде година, смислио Сенека, ту изреку су професори латинског поновили небројено много пута. Наравно да је и у стара времена она била више парола него што је одговарала стварном стању. Било је противречно да је изричу управо наставници мртвог језика, оне граматике коју је толико омрзнуо Радоје Домановић да се и као зрео човек присећао: „Слушати предавања из латинске синтаксе и ошишати се на летњој врућини, нарочито код невешта берберина, то ми беху најдосаднији часови...”, описујући како се „у очајању очекује звук школског звона, које вас одједном избавља оних несносних апсолутних аблатива и читаве поплаве нункова, квидова, квидквида и нункнунка”.

Па ипак – рекло би се да школа никада није била тако далеко од живота као данас. Латинска синтакса је у међувремену драстично скресана, али је у свим осталим предметима градиво увећано преко сваке мере, а уведено је и неколико нових, па се чини да творци наставних програма замишљају да у школским клупама више не седе деца, него неки андроиди с неограниченом електронском меморијом.

Не верујете? Прочитајте, ако имате снаге и нерава, овај одломак из уџбеника биологије за други разред средње школе. „Пробосцис немертина није у вези са цревним системом. Пробосцисна пора води у кратку шупљину *ринходеум*, одакле се наставља пробосцис. Пробосцис је изувијана мишићна цев, која је два или више пута дужа од тела. Он је смештен у шупљини *ринхоцелу*, која је испуњена течношћу. По начину настанка, ринхоцел је сличан целому, јер настаје и налази се у мезодерму... У најпримитивнијих немертина налази се само један пар протонефридијалних цевчица. У неких врста зид крвног суда на том месту нестаје, тако да се протонефридијалне ћелије налазе директно у лумену крвног суда, тј. у крвној течности. Овако блиска веза између крвног и екскреторног система код немертина указује да овде протонефридије имају претежно екскреторну функцију, док код планарија имају, вероватно, претежно осморегулаторну функцију.”

При читању оваквог текста мора вас снаћи осећање изгубљености. Мука је кад мноштво израза не разумете, али је још горе кад уопште немате представу о чему се говори. Рећи ћемо вам ми: говори се о телесној грађи немертина. Али шта су, побогу, немертине, питате ви. (Немојте их тражити у речнику страних речи, у лексиконима ни у енциклопедијама, тамо их нема.) Па ето, немертине су једна врста пљоснатих глиста које живе у морима. О

њима поменути уџбеник – поновимо још једном, *за друџи разред средње школе* – говори на три пуне стране. Додаје и два цртежа, да би ђацима било сасвим јасно где је код немертина фронтални чулни орган, где вентрална и дорзална церебрална комисура, где оваријум, где екскреторни канал и тако даље. Било би дивно кад би деца тако добро познавала сопствени организам као што, по очекивању аутора уџбеника, треба да упознају организам немертина. А немертине су ситница кад се упореде са турбеларијама (још једна врста плџснатих глиста), које уџбеник описује на више од четири стране, најпре уопштено, да би затим прешао и на поједине врсте: Acoela, Rhabdo-coela, Alloecoela, Polycladida, Tricladida, сваку са одговарајућим описом. На исти начин, с подједнаким обиљем појединости, писан је и остатак уџбеника – укупно 240 страна густог слога!

Кад би постојао неки ђак-робот који је у стању да научи напамет овакве наставне јединице (а једино се напамет и могу учити, јер нигде нису објашњени безбројни стручни термини као „целом”, „мезодерм”, „протонефридијалне цевчице”, „осморегулаторна функција” и слично), он би могао глатко да прескочи остала два разреда гимназије, све четири године Биолошког факултета, и одмах да започне магистарски рад, ако не и докторску дисертацију, о плџснатим глистама. Наравно, под условом да остане „фах-идиот” који осим о биологији ни о чему другом нема појма. Невоља је само што и аутори других уџбеника очекују од ученика да постане исто толико стручан у њиховом предмету. Рецимо, у неорганској хемији, такође за други гимназије, ученик треба све да научи о халогеноводоничним киселинама и употреби халогеноводоничних киселина, а онда га чекају кисеоничне киселине халогених елемената, па хипохалогене киселине, па халогенитне киселине, па халогенатне киселине, па перхалогенатне киселине. Међу овим последњим је и перјодна или перјодатна киселина, која се „јавља у два вида: као метаперјодна (HIO_4) и ортоперјодна (H_5IO_6). Метаперјодна киселина је јача од ортоперјодне, која је умерене јачине...” и тако даље, и тако даље. Под насловом „Важнија једињења хрома” наведени су и описани хром(III)-оксид, хромне стипсе, хром(VI)-оксид, хромна киселина, полихромне киселине међу којима је најважнија дихромна киселина, дихромати као што су натријум-дихромат и калијум-дихромат, и најзад нерастворни хромати сребра. Шта ли би тек било да су наведена и мање важна једињења хрома?...

[...]

Разуме се, ово нипошто није једини уџбеник који ученицима даје примере празнословља, фразирања, сувишних речи, рогобатног и претерано апстрактног стила. Али на срећу, ту је настава матерњег језика да се супротстави таквим утицајима и да ђаке научи лепом изражавању... зар не?

Не. Као што знају сви језикословци, у Србији се, већ деценијама, матерњи језик уопште не предаје у средњој школи. Учи се у основној, и то у нижим разредима, мада је деци тог узраста врло тешко да схвате и запамте апстрактне појмове као што су палатализација и сибиларизација, атрибут и апозиција, одредбе за време, одредбе за начин, зависносложене и независносложене реченице и томе слично. Док заврше основну школу, све ће им то изветрити из главе. У средњој школи ће имати предмет који се званично зове „матерњи језик и књижевност”, али у његовом програму девет десетина заузима књижевност. Пошто смо ми земља с неограниченим бројем празничних дана (да се и не помињу, одскора, штрајкови наставника), никада није могуће обрадити целокупан програм, па се оно мало језичког градива, по одавно устаљеној пракси, уопште и не учи. Тако граматика и фонетика матерњег језика не могу чак ни да привире у гимназијске учионице. То најбоље знају наставници на групама за стране језике Филолошког факултета. Много пута, у жељи да студентима уштеде труд при учењу неке граматичке појаве (будући да је синтакса свих европских језика у основи слична), они кажу „Као што видите, то је исто као и у српском, па га не морамо објашњавати”, на шта студенти у хору одговарају: „Али ми у гимназији нисмо учили српски!”

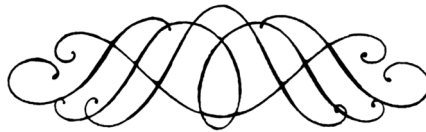
Много пута до сада је предлагано да се тај парадокс исправи, да се настава граматике, бар делимично, из основне школе премести у средњу, где јој је место. Још чешће је говорено о томе како су наставни програми свих предмета до апсурда преопширни и прегломазни, како их треба свести на разумну меру; како школи није сврха да ученицима пуни главу чињеницама, него да их научи да мисле; како ученицима, ако би хтели да извршавају све школске обавезе, не остаје ни минут времена за одмор и забаву; како је велики део садашњих уџбеника изразито лош, често буквално преписан из стручне (и то универзитетске) литературе; како би уџбенике морали да пишу добри педагози, људи кадри да постепено уводе нове појмове, да логично разрађују градиво и објасне сваки нови термин. О томе је одржано мноштво симпозијума и саветовања, написано безброј писама читалаца у штампи, хиљаде родитеља су се жалиле на стотинама родитељских састанака, уз одобравање свих присутних и саосећајно климање главом разредног старешине.

Резултат? Никакав, током свих ових година. Заправо, једном су покушали да школу приближе животу, неуспелим експериментом са „усмереним образовањем”. Пошто је он дао поразне резултате, изгледа да их је то уплашило, па су решили да ништа више не дирају. У сваком случају нису ни покушали да смање градиво, да обуздају фактографију, да убеди биологе како је могуће бити образован човек а не знати сваки „ринходеум” и „ринхоцел” у плџнатом глисти, да објасне хемичарима како широм света млади

људи добијају матурско сведочанство а да никад нису научили разлику између хипохалогених и перхалогенатних киселина. Ко су, заправо, „они“? Не знамо: сувише су високо и далеко, затворени у својим недоступним министарским канцеларијама, тако да им ми, обични наставници, никада и не видимо лица. Можемо се једино надати да нису као онај „Главни Просветни Савет“ о којем је писао већ поменути Домановић: „Ако направе програм за школе, не зна човек да ли да се смеје или да плаче и кука, а кад препоруче какву књигу као корисну за младеж, онда је, с мало изузетака, не узимај у руке. Они чак често поделе улоге, па сами пишу књиге, сами их и препоручују, а добра држава штампа и плаћа лепе хонораре за лоше ствари.“

Не, било би неправедно тврдити да је данас тако. Али да се нешто мења у нашем школству – не мења се. Како је досад било, тако ће бити и убудуће, и ништа ту не могу да помогну ни писма читалаца, ни жалбе на родитељским састанцима, па ни овај напис. Зато, ако му треба дати неки закључак и резиме, нема бољег начина него да се и трећи пут подсетимо на вечито актуелног српског сатиричара – на онај сјајни завршетак његовог „Мртвог мора“.

(Преузето из: *Даница*, српски народни илустровани календар за годину 1997, год. 4, Београд: Вукова задужбина, 1997, 320–325)



КО НИЈЕ НИ ЗА ШТА, ТАЈ ЈЕ ЗА НИШТА

Слушао сам неке који изјављују да не страхују „од ничега” ни „од никог”, да немају одговорности „према никоме”, није их брига „за ништа”, неће „с никим” да расправљају и не би се, кажу, мијењали „за никакав” други начин живота. Дobar неки стил живљења, али им је писменост слаба!

Није проблем у томе што не знају, кад би хтјели да питају. А за то им, поред осталог, стоје на располагању (не „на расположењу”!) упитне замјенице **који?**, **чији?**, **какав?**, **колики?**

Ако упитним замјеницама додамо префикс **не-**, добићемо неодређене: **неко**, **нечији**, **некакав**, **неколик**. Са префиксом **сва-** настају опште замјенице: **свако**, **свакакав**, **свачији**... Помоћу префикса **ни-** од упитних се граде одричне замјенице: **нико**, **ничији**, **никакав**...

Префикси **не-**, **сва-**, **ни-** пишу се састављено са замјеницом, као једна ријеч: **неко**, **свачији**, **никакав**. Тако је и у промјени, у падежним облицима: **неко**, од **некога**, према **некоме**, са **сваким**, о **некоме**. Све би, дакле, било једноставно да није одричних замјеница. Наиме, одричне замјенице (само оне) кад се употребљавају са приједлозима, обавезно се растављају на своје саставне дијелове (**ни** и **кога**, **ни** и **чега** итд.) а међу њих „ускаче” приједлог као засебна ријеч: **ни од кога**, **ни од чега**, **ни с ким**... (Наглашавам ово као **засебна** ријеч јер се дешава да они који нису вични писмености напишу погрешно „ниоткога”, „ниским”, тј. онако како се изговара. И ово је један од примјера који показују да Вуково правило „пиши као што говориш” није апсолутно: оно важи само унутар ријечи, а не и у спојевима ријечи.)

Према томе, они из увода требало је да кажу да не страхују **ни од чега** и **ни од кога**, да немају одговорности **ни према коме**, да их није брига **ни за што**, да неће **ни с ким** да расправљају. (Друштвени и етички аспект њихових изјава овдје није битан.)

Тако се поступа и са неодређеним замјеницама грађеним помоћу префикса **и-**: **ико**, **ишта**, **икакав**, или: Интересујеш ли се ти и **за што**? Јеси ли **и с ким** разговарао? Јеси ли ти **и за какав** посао? (Не „с иким”, „за икакав”.)

Исти је случај и са бројем **један**: **ниједан**, али **ни за једног**, **ни са једним**. **ни о једном** (не „за ниједног”, „са ниједним...”) Изузетак је приједлог **без**, који не захтјева разбијање замјенице на саставне дијелове. Правилно је, дакле: **без икога**, **без ичега**, **без икаквих** средстава, а не „и без кога”, „и без каквих” средстава.

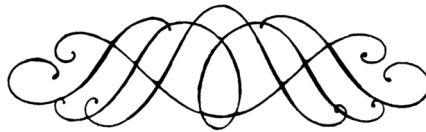
Ипак, од случајева: не плаши се **ни од чега**, не мисли **ни на шта**, треба разликовати случајеве: немогуће је **од ничега** добити нешто, спао је **на ништа**,

створено **из ничега**, гдје не смије доћи до разбијања замјенице јер она овдје има именичку вриједност! Такође од **и за што** и **ни за што** ваља разликовати прилоге **изашто**, **низашто**: Кажњен је **низашто**.

Зато, ако сте гост па вас домаћин понуди пићем или јелом, па ако и одбијете понуду, на питање: Јесте ли **и за што**? – одговорите да нисте **ни за што**; немојте нипошто рећи да сте **за ништа**!

Ако сте стидљиви и скромни, нисте безвриједни. Чувајте своје достојанство језиком. И језик достојанством!

(Преузето из: Милорад Телебак. *Говоримо српски*. Бања Лука: Нови глас; Приштина: Народна и универзитетска библиотека, 1998, 135–136)





МАЛИ САВЕТИ

Да ли је тачно да олимпијада и олимпијске игре нису исти?

Сваке године у којој се одржавају олимпијске игре постави се ово питање. Разлог за то је тврдња да су *олимпијске игре* сам спортски догађај, а да је *олимпијада* период између одржавања олимпијских игара. Пре пет година је ово инсистирање да се строго разграниче ови појмови професор Иван Клајн духовито прокоментарисао: „Поука’ је, нажалост, застарела неких две хиљаде година. Сви речници, и наши и страни, јасно кажу да је олимпијада ... *код старих Грка* била четворогодишњи период између двеју олимпијских игара, док се данас, као и у енглеском (Olympiad), француском (Olympiade) и другим језицима, употребљава као краћи назив за олимпијске игре”.

Манифестације попут *олимпијских игара*, *олимпијаде*, *универзијаде*, *титулацијаде*, *машинијаде* и сл. пишу се малим почетним словом, осим када су ове речи део званичног назива такмичења (*Гитаријада* у Зајечару) или кад представљају скраћени назив неке манифестације. Тако ће се писати: „Највеће међународно спортско такмичење свакако јесу *олимпијске игре*”, односно: „... свакако јесте *олимпијада*” или „Међународни комитет *олимпијских игара* прихватио је као симбол пет разнобојних кругова”. Међутим, у извештају са, на пример, овогодишње спортске манифестације у Токију стајаће: „На *Лейџим олимпијским играма* [званичан назив] у Токију учествују наши такмичари из следећих дисциплина...” Тако се пишу и „Зимске олимпијске игре”, „Специјалне олимпијске игре” и сл. Може се употребити и скраћени назив и рећи: „Наши такмичари су на *Олимпијади* [мисли се конкретно на манифестацију која се управо одржава у Токију] досад освојили пет медаља”.

Р. С.



Како се иице име града у коме су се 2021. године одржале олимпијске иџре?

Олимпијске игре су се одржале у Токију. Главни град Јапана се у номинативу пише без *ј* Токио – у латиничној транскрипцији пише се *Токуо*, са *у*, које се у другим случајевима у јапанским речима чита као *ј* (*Киото – Кјоџо*). Међутим, устаљена пракса, укорееена навика да се у имену главног града Јапана у чита као *и* налаже да се име овог града пише (и чита) *Токио* (не *Токјо* и не *Токијо*). Између самогласника *и* и *о* у српском језику се не чује (или сасвим слабо чује) па стога и не пише *ј* (осим када се то *ј* налази у структури саме речи, као, нпр., *олимпијски*). Међутим, у другим самогласничким групама у којима је на првом месту *и* (*иа, иу, ие, иш*), *ј* се изразитије чује и зато и пише. У овом случају то значи да се пише *Токио*, с *Токиом*, али *го Токија*, у *Токију*.

Р. С.



*Да ли је иправилно иисаџи Авџанисџан (са *в*) или Афџанисџан (са *ф*)?*

По најновијем Правопису Матице српске име ове азијске земље изговара се и пише са *в* – *Авџанисџан*. Становници Авганистана су *Авџанисџанџи* (*Авџанисџанаџ* и *Авџанисџанка*), а припадници најмноогољуднијег народа у Авганистану – *Авџани* или *Авџанџи* (*Авџан* или *Авџанаџ* и *Авџанка*). У штампи и у литератури често се сређу облици са *ф* – *Афџанисџан*, *Афџанисџанаџ* итд. Разлог за то може се налазити у томе што су по старом Правопису (оном из 1960. године) та два облика била равноправна. Каснији нормативни приручници предност су давали облику са *в*, али нису искључивали онај други (Правопис Матице српске из 1993. и Речник језичких недоумица Ивана Клајна). Разлог може бити и тај што се у веђини страних језика чује облик са *ф*.

Р. С.



Веђ 20 година иицем ирво име, иа ирезиме, иџио је и иравоџисно исџравно. Међуџим, ове године се у Вуковим, а и друђим иџиломама захџева ирво ирезиме, средње слово, иа име. иџиа се заисџиа иеџава са иеклинаџијом имуџких ирезимена на ирвом имесџу? Да ли Вукову иџилому уручујемо ируџиђ или ируџиђу иколи? иженска ирезимена се не иеклинирају. Самим иџим, ако ни имуџко ирезиме на иочейџку не иеклинирамо, очекујем и иженско име. иисам иџо инаџла

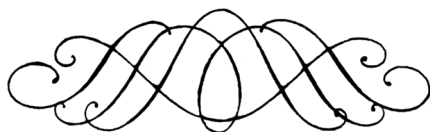
ни у једном приручнику. Можда постоји неко правило које нам је промакло, ња сам Вас хтео замолићи за савет и стично мишљење.

Наставница основне школе из Новог Сада

Основно правило гласи да се у српском језику обавезно пише прво име па презиме. Изузетак су спискови у администрацији, где прво долазе презимена, која морају бити поређана по азбучном реду. Зато се у приручницима и не говори о томе како се понаша презиме када је на првом месту.

Када се поштују правила и име стави на прво место, забуне нема – диплома се додељује *Милицы Грујић* и *Марку Грујићу*. Тако би морало бити и када се презиме (грешком, незнањем, административним наметом) нађе на првом месту – диплома се додељује *Грујић Милицы* и *Грујићу Марку*.

P. C.



ОДЛУКЕ ОДБОРА ЗА СТАНДАРДИЗАЦИЈУ СРПСКОГ ЈЕЗИКА

Поводом усвајања Закона о родној равноправности Комисија за односе с јавношћу и решавање неодложних питања Одбора за стандардизацију српског језика донела је 31. маја 2021. године одлуку под називом

НАСИЉЕ НАД СРПСКИМ ЈЕЗИКОМ

Један од основних задатака Одбора за стандардизацију српског језика, свеакадемијског и свеуниверзитетског научног тела, основаног 12. децембра 1997. године, споразумом четрнаест оснивача (Српска академија наука и уметности, Црногорска академија наука и умјетности, Академија наука и умјетности Републике Српске, Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Српска књижевна задруга и осам филолошких, односно филозофских факултета на којима се изучава српски језик, у Београду, Новом Саду, Никшићу, Приштини, Нишу, Српском Сарајеву, Бањој Луци и Крагујевцу) јесте очување и унапређење норме српскога језика, чије су три основне карактеристике системност, полифункционалност и еластична стабилност. А кад је у питању проширење норме, још и сврсисходност. Ове за лингвистику азбучне појмове треба поновити нелингвистима, који мисле да српски језик могу мењати по властитој вољи, а да притом и не знају који критеријуми морају бити задовољени да би „промене” биле и нормативно прихваћене. Овде те критеријуме понављамо поводом *Закона о родној равнојравности*, који је Скупштина Србије на предлог Гордане Чомић, министра за људска и мањинска права и друштвени дијалог, усвојила 20. маја 2021. године. И посланици који су великом већином гласова усвојили Закон и госпођа Чомић потпуно су игнорисали ставове Одбора за стандардизацију српског језика, чак у три наврата презентоване јавности: 2011, 2017. и 2021. пред само упућивање Закона у скупштинску процедуру. Игноришући експлицитне ставове Одбора за стандардизацију српског језика, као јединог меродавног тела, они ниподаштавају целокупну србистику као науку, ваљда сматрајући да су самим тим што су говорници српскога језика истовремено и стручњаци за српски језик. Није Гордана Чомић једина која, иако неупућена у лингвистику и науку о српском језику, лаички и недобронамерно просуђује о строго стручним питањима српскога језика. И то своје лаичко „резоновање” уграђује у законске одредбе. При томе у великом луку заобилази не само србистичке научне критеријуме него и све научне србистичке институције у Србији (катедре за српски језик, Институт за српски језик САНУ, а пре свих Одбор за стандардизацију српског језика). Уз то је Гордана Чомић, образлажући текст

Закона посланицима, у Скупштини нагласила „да једино Одбор САНУ може да одлучи о називима занимања у женском роду, али да засад Одбор то није урадио”. Тиме је потпуно обманула и посланике и јавност, јер је Одбор три пута изнео предлог како треба решавати и решити и употребно и законски питање родно сензитивног језика.

Одбор је указао да су одредбе Закона о родној равноправности у супротности са целом историјом норме српскога књижевног језика, а самим тим и са његовим системским и структурним правилима. Да само то поткрепимо једним примером. Они који су предложили и усвојили Закон очигледно мисле да је само довољно да се дода моциони суфикс *-ица* или *-ка* и да се створи језички „подобна” лексема за особу женскога пола. При томе су заборавили да као што постоји општеупотребна, пасивна и потенцијална лексика, тако постоје и општеупотребне, пасивне и потенцијалне творенице. Општеупотребна лексика подразумева активну лексику која је честа и обична у свакој комуникацијској ситуацији. Такви су нпр. родни парови лексема: *їевач – їевачица, слуїа – слуїкиња, їлесач – їлесачица, учїїељ – учїїељица, фризер – фризерка, јунак – јунакиња* и многе друге. С друге стране, у језику постоје новотворене речи или неологизми. То су речи чији је израз или садржај говорницима језика потпуно нов. Те новотворене речи нису активни део лексике. Да би постале активна, општеупотребна лексика, неологизми морају испунити три услова: а) морају бити у складу са творбеним системом српског језика, тј. творени уобичајеним творбеним начинима, б) морају бити потребни лексикону књижевног језика, тј. њихова употреба мора бити сврсисходна, и в) мора их прихватити већина говорника датога језика. Највећи број „родно сензитивних лексема” које предлажу поборници датога закона не испуњава најмање два од наведена три услова: нису сврсисходне, и нису општеупотребне. Зато „родно сензитивне лексеме” у следећим паровима, за разлику од претходно наведених, не припадају активном лексичком слоју српскога језика, односно не припадају општем лексикону српскога језика: *водич – водичица, хирурї – хирурїкиња, їренер – їренерка, сїручњак – сїручњаккиња, їоворник – їоворница, бек – бекица*, и многе, многе друге. Надамо се да је сада и неупућенима у лингвистику јасно зашто лаички поглед на језик није у складу са језичким законитостима, него је директан атак на њих. Усвојени Закон једноставно укида разлику између општеупотребне и неологистичке лексике, заборављајући да је дуг пут да неологистичка постане општеупотребна лексика. Осим тога, многе жене не желе да назив своје професије, свога звања, функције и сл. уподобљавају жељама „родних идеолога”, који на силу, оглушујући се о граматичка правила српског језика, граматички род поистовећују са полом. Мушки граматички род

је неутрална категорија, што значи да се њоме, према језичком закону, семантички обухвата и категорија мушког и женског пола (нпр. *Она је одличан лекар, Расписан је конкурс за једног наставника, Мајка и отац су шејтали* и сл.).

Занимљиво је да је подстицај Закону дошао из Европске уније, а да сама Европска унија у својим декларацијама избегава сам термин „родна равноправност”¹, или су пак њене најугледније чланице, каква је нпр. Француска, изричито против „родно сензитивног језика”². Зато је логично очекивати да, ако је ЕУ била повод овоме закону, садашњи однос ЕУ према родно сензитивном језику буде разлог његовом повлачењу. Посебно и због тога што је, како су обавештени и посланици који су Закон усвојили, овај закон по мишљењу српског Високог савета судства, које је сагласно мишљењу Одбора за стандардизацију српског језика, „противустан и супротан другим постојећим законским решењима”. А противустан је зато што Устав не познаје категорију рода, законом се врши насиље над српским језиком и онемогућава слобода употребе свих уобичајених изражајних могућности српскога језика, пошто се прописује, уз претњу драконским казнама, искључиво неологистички начин исказивања форми родно сензитивног језика.

Зато се Одбор, заједно са нескупштинским говорницима српскога језика, мора запитати: је ли стварно дошло време да се „српска” Скупштина и „српски” министри и „српски” посланици већ 30 година противе усвајању закона о заштити српскога језика и ћирилице, а за мање од пола године усвоје Закон који је у језичком делу *закон против српског језика*.

Све речено недвосмислено показује да је неопходно да Уставни суд прогласи овај закон неуставним.

Председник Одбора
проф. др Срето Танасић,
дописни члан АНУРС

¹ https://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2021&mm=05&dd=07&nav_category=78&nav_id=1854043

² <https://kurier.at/politik/ausland/frankreich-verbietet-das-gendern/401380931>

ПОВЕЉЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

МАТИЦА СРПСКА КАО СИГУРНА КУЋА ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ*

Када сам 2012. године изабран за председника Матице српске (по мени мало преурањено, али такав је био распоред изречених предлога), знао сам добро које су неколике најважније упоришне тачке неопходне за даљи, стратешки добро позициониран развој наше најстарије културне установе. Једна од кључних ствари била је Повеља Матице српске за неговање језичке културе. Поразговарао сам са неколицином људи из овога фаха, а сви су ме у том намеренију подржали и истакли да је идеја погодила у срце ствари. Само је луцидни и опрезни академик Предраг Пипер додао да би обавезно требало назначити да је то Повеља за неговање *српске* језичке културе, да не би неки срећник / несрећник дошао у искушење да сасвим преусмери циљеве и сврхе овога дела. Када сам предлог изнео на Председништву Матице српске, а потом и на Одбор одељења за књижевност и језик, па на Извршни, и коначно на Управни одбор, било је по свеопштој подршци јасно да смо покренули једну одиста драгоцену ствар.

Повеља Матице српске: свођење рачуна

После осам година постојања ове награде можемо са задовољством рећи да је она испунила основну своју сврху, али да њени задаци и даље остају да истрајно прати ко, где и како све доприноси српској језичкој култури, те да све позитивне примере те врсте уведе у простор јавнога дискурса. Знам да апсолутно није могуће испунити овакву мисију, знам да ће бити мањих или већих пропуста, али увек има начина да се пропусти, накнадно, некако исправе. У два протекла мандата је Матичин жири, рекао бих, веома убедљиво обавио свој посао. У првом саставу жирија (за године награђивања 2012–2015) били су: др Миодраг Матицки, председник; проф. др Мато Пижурица; академик Предраг Пипер; академик Слободан Реметић; проф. др Драган Станић; у другом саставу (за 2016–2019): проф. др Вељко Брборић; др Миодраг Матицки, председник; академик Слободан Реметић; проф. др Драган Станић;

* Реч је изговорена 23. јуна 2020. године. Из техничких разлога није објављена у прошлом броју *Језика данас* (бр. 16 за 2020).

проф. др Срето Танасић, дописни члан АНУРС. Могу посведочити да је рад оба жирија био изузетно конструктиван и плодан, заснован на високој мери аргументације коју су чланови износили, као и на међусобном уважавању и настојању да заједнички пронађемо најбоља решења.

Таквих решења, која би задовољила баш све језичке сладокусце и острашћене делатнике, сасвим сигурно нећемо и не можемо наћи. Та чињеница пак јасно говори о томе колико је питање језика за Србе данас драматично, те колико то питање у себи садрже нека темељна, судбинска дешавања која нису само језичка, али се на језику дубоко рефлектују. Није сада прилика да о свим тим сложеностима разговарамо, али треба тек толико да кажем да разумем, али никако не оправдавам, сву несагледиву ширину са којом људи о језику размишљају, па и расуђују о томе ко је за српски језик заслужан а ко није. Дозволите да само на једном малом примеру покажем докле досежу такви облици разноликог мишљења. Један од заступника радикалних теза о српскости српскога језика иде толико далеко у свом незнању да сам му, једном приликом, у разговору о томе шта ваља даље чинити, рекао да он истомишљеника не би никако могао наћи ни у Вуку Караџићу, а ни у једном једином релевантном живом српском лингвисти. На те речи је он рекао да му Вук одиста није по вољи, а да му једино, можда, проф. Драгољуб Петровић помало одговара. Има, дакле, таквих људи који тешко могу споразум наћи са свим истинским зналцима српскога језика, његове историје и креативне праксе. Такве људе треба препустити самима себи, нека у самоћи разрешавају муке које са самим собом имају. На њихове непрестане оптужбе не вреди одговарати јер они не успевају да сагледају свеколику сложеност питања српскога језика и одговарајуће језичке културе, па из те неспособности произлази и њихова неспособност за могући договор о томе шта нам ваља чинити. То што таква ригорозност махом произлази из почетних патриотских, често добрих намера, ништа проблем не чини лакшим. Јер, много пута и с разлогом је понављана изрека да је пут до пакла поплочан добрим намерама, тако да се логички намеће закључак како добре намере нису довољне за ваљано сазнање и за ваљано делање.

У том погледу ова Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе, као и Матица српска у целини, има посебно важне и одговорне задатке. Наша најстарија културна установа мора да обезбеди пуну видљивост оних упоришних тачака на којима треба да буде изграђена не само целовита визија српске језичке културе него и могуће заједништво ставова, нека врста договора и консензуса око неких најважнијих питања овога типа. То, међутим, не значи да је сваки добитник искључиви носилац само подстицајних и апсолутно позитивних вредности, него само значи то да је својим

делом тај добитник допринео да се дође до ставова на којима можемо даље градити српску језичку културу и њену сигурну кућу у временима која долазе. Додељивање ове Матичине Повеље јесте лепа прилика да се подсетимо који су то доприноси који чине да дело свих ових добитника треба да имамо на уму како бисмо из те сигурне куће кренули у неизвесну, али ипак сигурну и добро осмишљену будућност.

Повеља Матице српске је, у том смислу, логичан наставак свега онога што Матица у области српскога језика, а посебно бриге о изградњи српског језичког стандарда, јесте чинила, што чини сада, а што ће и у будућности чинити. У том погледу је то природни додатак на све оно што је у дефинисању српског стандардолшког оквира Матица учинила, а то значи да је брига о правописној проблематици, о лексикографском обиљу и о нормативној граматичкој саставни део овога настојања, те природни наставак онога што су учинили аутори *Правописа српскога језика*, *Нормативне граматице српскога језика* и *Речника српскога језика*, као и пројеката од којих изузетно много очекујемо у данима који долазе као што су *Вишејомни речник српскога језика*, *Речник српскога народног језика од XII до XVIII века*, *Речник славеносрпскога језика* и др. Томе природно треба додати и писце језичких поучника, креативне протагонисте неговања ћирилице као српског идентитетског писма, проучаваоце стилистичких функција српскога језика, па кад се све то има на уму, добитници наше Повеље су сасвим природно били: академик Иван Клајн, г. Милорад Телебак, проф. др Оливера Стојадиновић, проф. др Мирослав Николић, мр Богдан Терзић, проф. др Мато Пижурица, академик Предраг Пипер, проф. др Драгољуб Петровић, проф. др Рада Стијовић и проф. др Живојин Станојчић. Значајних појединаца и индивидуалних радних пројеката ове врсте имамо довољно тако да не треба бринути о будућим добитницима.

Посебну пажњу посветили смо практичним акцијама усмереним ка спасавању српског језика и унапређивању свести о његовој важности, али и указивању на специфична места на којима је српски језик посебно угрожен или где он јесте у положају мањинског језика, суочен са искушењима постепеног смањења броја говорника, па и могућег нестанка. У склопу таквих критеријума посебно смо истакли драматичност отпора који је 27 професора пружио настојањима власти у Црној Гори да затру српски језик, али смо и похвалили акцију „Негујмо српски језик”, у извођењу Секретаријата за културу града Београда, Филолошког факултета и Библиотеке града Београда, као и акцију „Дан српског језика у Румунији”, за коју су заслужни Савез Срба у Румунији, инж. Стеван Бугарски и др Славомир Гвозденовић. Посебно смо истакли и индивидуални рад лингвиста у таквом, не баш повољном по-

литичком амбијенту, па су добитници проф. др Михај Радан и проф. др Ми-лорад Пуповац.

Посебна групација добитника подразумевала је утврђивање значаја ра-зних културних и научних установа, посебних друштава и задужбина, изда-вачких и медијских кућа, па су добитници били: Вукова задужбина, Српска књижевна задруга, Друштво за српски језик и књижевност, Међународни славистички центар, лист *Вечерње новост*, *Полиџика*, Радио телевизија Србије. Кулминација оваквих одлука збила се кад смо донели одлуку да истакнемо значај Српске православне цркве и Српске академије наука и уметности. Кад сам ове предлоге изнео на жирију, а посебно кад сам изре-као предлог о додељивању Повеље Српској православној цркви, имао сам на уму темељну, дубинску далекосежност овакве одлуке. То је пре свега значило исказивање става да смо данас ваљда сазрели до успостављања једне нове врсте синтетичке, свеобухватне језичке свести која би по страни оставила спорове између вуковаца и антивуковаца, па истакла нову врсту развојног императива који би, на темељу вуковског језичког система, поново, и то бар на лексичком плану, обратио пажњу на предвуковске језичке форме. Такве гестове је Матица српска имала и раније, а поготово кад је заснивала свој пројекат израде *Речника славеносрпскога језика*. На овај начин је Мати-ца српска послала своју поруку измирења супротстављених страна у овој језичком, културалном грађанском рату који се дуго у српској култури водио, а понекад се и данас води. На потребу измирења супротстављених страна у овим споровима и ратовима упозоравао је још крајем 60-их година XX века велики Меша Селимовић, али се то измирење ипак није догодило. Време је да се национално помирење ових сукобљених страна у овом тешком грађанском, језичком, културалном рату најзад догоди. Или, како то рече Миодраг Матицки, подржавајући овај предлог: нико овакав гест не може са више разлога изрећи, као што то чини Матица српска.

Матија Бећковић: њесник као језикотворац

За 2019. годину кренули смо у још једну иновацију, али би могући при-говор могао бити превасходно усмерен ка примедби зашто нисмо то и ра-није већ учинили, а верујем да нико овакву одлуку не би доводио у питање. У овој години добитници су једна значајна институција као што је Међуна-родни славистички центар, један значајан граматичар и стилистичар као што је проф. др Живојин Станојчић, као и један значајан писац језичких поука и савета, али и озбиљан лексикограф као што је проф. др Рада Стијовић. Иновација у оквиру Повеље Матице српске за неговање српске језичке кул-

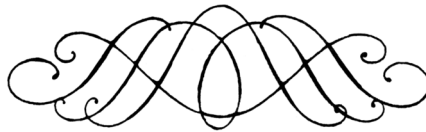
туре састоји се у томе што сам предложио, а то је и прихваћено, да најзад верификујемо доприносе оних који су најтемељније развијали стваралачке, изражајне могућности самога језика, па су у том смислу представљали онај најкреативнији део делатника у сфери језичке културе. Реч је о песницима и књижевницима, а почетни избор одиста није био нарочито тежак, а он се зове: Матија Бећковић.

Реч је о песнику који је као нико други не само међу савременим писцима него и међу писцима из свих епоха српске књижевности, изузетно моћно користио веома широке изражајне могућности српскога језика, па је на тај начин силно ширио простор српске језичке културе. Његов танани лирски говор заснован на српском језичком стандарду, изузетно изражајно богатство је пронашао у дијалекту, тачније у говору песниковог црногорског завичаја у Ровцима, у Морачи, па су тако настале најмоћније поеме (*Рече ми један чојек, Међа Вука Манићоћа, Куку и леле*) које остају као трајна вредност српскога песништва. У новијим слојевима своје поезије Бећковић је посегнуо за урбаним говором омладине, тј. за младалачким жаргоном ове наше шашаве, потрошачке цивилизације (*Каг будем млађи, Каг будем још млађи, Каг се њоново родим*). На томе се, међутим, песник није зауставио, него је после брилијантне песме *Парусија за Веру Павладољску*, написао неколико изузетних поема са доминантним лирским тоналитетом и незаборавном тематском сугестивношћу (*Праху оца њоезије, Госјоде њомилуј, Слава њеби Боже и Учини ми љубав*), а у њој је изузетно моћно проговорио језик највише лирске метафизике. Свему томе можемо још додати чудесни, хуморни и гномски језик његових упечатљивих и незаборавних беседа, које се моћно надовезују на упечатљивост лирске и распеване хомилије Светог Николаја Велимировића. Због свега тога и због моћних интегративних функција које Матија Бећковић усмерава не само ка српском језику него и ка српском народу као целини, овај стваралац се као први песник који се с разлогом нашао у том чудесном низу језичких моћника који најпотпуније манифестују шта све српски језик може да учини.

После осам година постојања Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе, можемо само рећи да је имало рашта све ово предузимати. Свеколико српско језичко знање и умење иде сада незаустављиво ка повратку оног језичког искона и моћне изражајне целине коју понекад заборавимо, али нас онда сам језик опомене и каже нам изричито ко смо, где смо, какви смо и чији смо. Језик је тај који нам показује да се Бранко Радичевић, Јован Јовановић Змај, Ђура Јакшић, Лаза Костић не могу одвојити од Ивана Гундулића, Петра Прерадовића, Јована Сундечића; језик нам каже да се Милован Глишић, Симо Матавуљ, Петар Кочић не могу одвојити од Борисава

Станковића, Григорија Божовића, Анђелка Крстића; језик нам каже да се Његош не може одвојити од Матије, да се Црна Гора не може одвојити од Србије, нити Косово и Метохија не само од остатка Србије, укључујући и Војводину, него ни од Црне Горе, Херцеговине, Босне. Можда би се сви ови делови некако и одвојили, па коначно и распали у прах праха, али то не да српски језик. Зато њему, српском језику, хвала, хвала му од нас његове деце и његових слабашних заточника! Нека нам наш матерњи језик помогне да га никада, и нигде, ни под каквим околностима, не издамо!

Иван Неџићорац



РЕЧИ НА ДОДЕЛИ ПОВЕЉЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

(изговорене 21. јуна 2021. године)

Жири за доделу Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе у саставу: проф. др Исидора Бјелаковић, проф. др Вељко Брборић, проф. др Мато Пижурица, проф. др Драган Станић, председник Матице српске, и проф. др Рада Стијовић, на својој седници одржаној 25. марта 2021. године, једногласно је донео одлуку да су добитници Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе за 2020. годину:

1. Академик Милорад Радовановић (постхумно) за укупни допринос изучавању српског стандардног језика, социолингвистике и опште лингвистике;
2. Академик Слободан Реметић за неговање српске језичке културе и укупни допринос српској лингвистичкој науци;
3. Радован Бели Марковић за неговање српског књижевног језика и његових изражајних могућности;
4. Коларчева задужбина за неговање српске језичке културе и ћириличног писма.



ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ
АКАДЕМИКУ МИЛОРАДУ РАДОВАНОВИЋУ
ЗА УКУПНИ ДОПРИНОС ИЗУЧАВАЊУ СРПСКОГ СТАНДАРДНОГ
ЈЕЗИКА, СОЦИОЛИНГВИСТИКЕ И ОПШТЕ ЛИНГВИСТИКЕ

Академик Милорад Радовановић рођен је у Београду 4. септембра 1947. године. Београд, међутим, није био место у којем је одрастао и стасавао. До петнаесте године живео је у Сарајеву а тада се са породицом преселио у Нови Сад и наставио школовање у гимназији „Јован Јовановић Змај”, након чега је уписао студије на Катедри за јужнословенске језике Филозофског факултета у Новом Саду. На ово опредељење утицао је невероватан сплет околности. Живео је, наиме, у суседству оснивача Новосадске лингвистичке школе Милке и Павла Ивића, са чијим се сином Александром дружио. Управо ће ово познанство, као и књига *Правци у лингвистици*, утицати на његову будућу професионалну оријентацију. Током студија, уз предавања професора Милке и Павла Ивића, Миливоја Павловића, Петра Ђорђевића, Александра Младеновића, профилише се ка истраживањима синтаксе и опште лингвистике, а под патронатом проф. М. Ивић 1970. године дипломира и исте године уписује магистарске студије на Филолошком факултету у Београду. Истовремено ради и као асистент на предмету Савремени српскохрватски језик на Филозофском факултету у Новом Саду.

Магистарски рад под насловом *Опшћелингвистички аспекти катјеторије „обавезни дјетерминатор” у синтакси* одбранио је 1972. године, а само четири године након тога (1976), у својој 29. години стекао је звање доктора наука одбравивши рад на тему *Именски кондензацион реченичној значења у српскохрватском језику*, под менторством проф. М. Ивић. Године 1977. изабран је у звање доцента за предмет Општа лингвистика настављајући своју каријеру на Филозофском факултету у Новом Саду. У истој институцији у својој 39. години (1986) постаје редовни професор. Предавао је Увод у лингвистику, Општу лингвистику, Синтаксу и семантику, Социолингвистику и Реторику са стилистиком. Поред тога, био је ментор или члан комисије за одбрану и оцену многих магистарских и докторских теза не само из сербокроатистике већ и из англистике, германистике, скандинавистике, русистике, словакистике, етнологије, синтаксе и семантике, контрастивне, когнитивне, генеративне и опште лингвистике.

Као Фулбрајтов стипендиста, од 1988. до 1989. године држао је предавања у САД на Универзитету Корнел у Итаци (Department of Modern Languages and Linguistics). Од 1999. до 2004. године био је носилац програма за Социолингвистику на лингвистичком смеру интердисциплинарних постдипломских

студија у Љубљани (Institutum Studiorum Humanitatis). Држао је предавања по позиву на многим светским универзитетима – у Београду, Загребу, Подгорици, Сарајеву, Скопљу, Орхусу, Ослу, Итаци, Санта Барбари, Мадриду, Нанту, Будимпешти, Бечу.

Академик Милорад Радовановић био је везан и за ову кућу – за Матицу српску, доприносећи њеном угледу и раду најпре као стални члан-сарадник (1991–2020), члан Одбора Одељења за књижевност и језик (1991–2020), а потом и као члан Управног одбора (2008–2020).

Носилац најпрестижније научне титуле у Републици Србији постаје 2003. г. – најпре као дописни, а потом – 2012. године – као редовни члан САНУ. Изузетно активан, и у Академији је обављао многе дужности: био је члан Извршног одбора Огранка САНУ у Новом Саду и потпредседник Огранка, председник више комисија Огранка САНУ, председник Одбора САНУ за проучавање српског језика у светлу савремених лингвистичких теорија, члан Одбора САНУ за проучавање српског у контакту са другим језицима, члан уредништва часописа *Анали Огранка САНУ у Новом Саду*.

Као лингвиста светског реномеа, био је члан Лингвистичког друштва Америке (Linguistic Society of America) и Лингвистичког друштва Европе (Societas Linguistica Europaea), члан Комисије за социолингвистику, експерт Комисије за граматичку структуру и сарадник Комисије за стандардне језике Међународног комитета слависта.

Бавио се синтаксом и семантиком, историјом лингвистике, теоријском лингвистиком, социолингвистиком, лингвистичком прагматиком, планирањем језика и фази лингвистиком. Учествовао је на многим домаћим и међународним конференцијама у Новом Саду, Београду, Охриду, Сарајеву, Неуму, Бечу, Бад Хамбургу, Амстердаму, Лајдену, Мадриду, Лондону, Кракову, Ополу, Санта Барбари, Токију. Био је сарадник у низу домаћих и међународних пројеката. Објавио је бројне радове у домаћим и страним часописима, зборницима, енциклопедијама и књигама (на српском, енглеском, француском, руском, пољском језику). Његови текстови објављени су у публикацијама у САД, Великој Британији, Холандији, Немачкој, Француској, Шпанији, Аустрији, Русији, Пољској, Словачкој. Био је дугогодишњи члан уредништва *Зборника Мајице српске за филологију и лингвистику*, члан уређивачког савета (consulting editor) часописа *Linguistics Abstracts* (Oxford/Basil Blackwell), председник Уређивачког одбора библиотеке *Сингује о Србима*, редактор издања *Целокућна дела Павла Ивића*, члан Стручне редакције за лингвистику и филологију *Српске енциклопедије*. У издавачкој кући John Benjamins (Amsterdam – Philadelphia) по позиву је уредио књигу *Yugoslav General Linguistics* која је објављена 1989. године. Поред тога, учествовао је и у приређивању књиге *History and Perspectives of Language Study: Papers in Honor of*

Ranko Bugarski, која је објављена 2000. године. Године 2001. уредио је, по позиву, зборник *Serbian Sociolinguistics* (Berlin – New York: Mouton de Gruyter).

Милорад Радовановић био је руководиолац вишегодишњег националног научног пројекта *Стандардни српски језик*, као и координатор потпројекта *Савремене промене у српском језику (1945–1995)*, који је био део пројекта Института за пољску филологију Ополског универзитета у Пољској *Савремене промене у словенским језицима (1945–1995)*, а под патронатом Пољске академије наука и Међународног комитета слависта. Као резултат тог пројекта штампано је 14 књига о променама крајем 20. века у 14 словенских језика, а Милорад Радовановић био је коредатор читаве едиције, као и редактор и аутор предговора прве књиге објављене у тој едицији 1996. године – књиге *Српски језик на крају века*.

Резултати научноистраживачког рада академика М. Радовановића обележили су српску лингвистику друге половине 20. и почетка 21. века. Бавећи се синтаксом и семантиком, поставио је темеље будућих проучавања реченичне кондензације, декомпозиције предиката, обавезне детерминације и номинализације не само за српски већ и за друге словенске језике. И у каснијим студијама бавио се синтаксичко-семантичким феноменима посматрајући их са граматичког, контекстуалног и прагматичког аспекта. Писао је и о раслојавању језика, стандардизацији, планирању језика, граматички друштвеног статуса. Његове публикације, попут *Именица у функцији кондензације* (1978), *Социолингвистика* (1979, 1986, 2003), *Сјисци из синтаксе и семантике* (1990) и данас представљају незаобилазну литературу на основним, мастерским и докторским студијама србистике.

У истом маниру, анализирајући контекстуализацију језичких појава, језичку политику и однос језика и ума, академик Милорад Радовановић публикује своје новије текстове: *Сјисци из контекстуалне лингвистике* (1997), *Планирање језика и други сјисци* (2004), *Сјисци и нови сјисци: Огледи о језику и уму* (2007). У последњој етапи својих истраживања указивао је на градуелност у језичким променама, у логици и науци, чиме у својим монографијама *Увод у фази лингвистике* (2009) и *Фази лингвистике* (2015) поставља темеље новој лингвистичкој дисциплини – фази лингвистике.

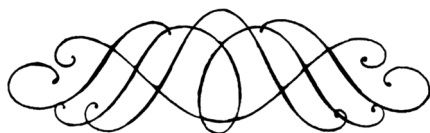
Светски признат лингвиста, гостујући професор на многим страним универзитетима, зачетник многих синтаксичко-семантичких и лингвистичких промишљања како у србистици тако и у славистици, аутор низа публикација антологијског карактера (ако се у лингвистици може говорити о антологијама), академик Милорад Радовановић био је пре свега посвећени професор. Из перспективе његовог бившег студента слободно могу рећи да су предавања проф. Радовановића она која се памте. Са неколико цедуља у рукама, које би изнова прелиставао, тобож ослањајући се на њихов садржај у својој

сјајно осмишљеној и бескрајно интересантној причи о некој лингвистичкој школи, о језикословцима и њиховим тумачењима језика, уз десетак књига које би доносио на сваки час да нам их покаже и заинтересује нас, одавао је утисак врсног познаваоца лингвистике, правог ерудите, али пре свега стрпљивог, скромног и честитог човека. Касније, када сам, не знам колико је умесно то рећи у овом тренутку, постала професоров млађи сарадник и када је студентску клупу у мом животу заменила друга позиција у учионици, овај утисак из студијских дана остао је у потпуности непромењен.

Била је права привилегија бити професоров ученик, читати његове публикације, слушати га на предавањима, разговарати с њим, смејати се. Уз неизмерно поштовање осећам огромну част да данас, када се додељује Повеља Матице српске за неговање српске језичке културе, у кући која је била и његова, говорим о свом професору Милораду Радовановићу.

У сасвим личном тону свесно кажем *о професору*, не *о академику*, јер он је то заиста и био. У пуном смислу те речи. Многима од нас.

Проф. др Исидора Бјелаковић



ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ
АКАДЕМИКУ СЛОБОДАНУ РЕМЕТИЋУ
ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ И
УКУПНИ ДОПРИНОС СРПСКОЈ ЛИНГВИСТИЧКОЈ НАУЦИ

Поштовани матичари, драги добитници Повеље Матице српске за неговање језичке културе за 2020. годину, тиме обрадовани и поносни ваши сродници, пријатељи и колеге – први пут ми је у сличној прилици немогуће рећи да се у том смислу свима вама у заиста свечаном чину равноправно придружјем непомућене радости, јер је један од добитника Повеље и у међувремену преминули академик Милорад Радовановић, наш Мића, лингвиста светског угледа, један од ретких, а нећу претерати ако кажем и једини српски лингвиста који се с поносом могао представити – *ђаком Милке Ивић*. Без икакве сумње најдаровитији и најинтелигентнији лингвиста којег смо имали.

Али да не осенчим сетом овај велики дан за добитнике Повеље и за Матицу српску. Имам част да, без трунке пригодне патетике, макар навестим чиме је академик Слободан Реметић заслужио да буде овенчан Повељом Матице српске за унапређење српске лингвистичке науке.

Мало је српских лингвиста за које се као за Слободана Реметића може рећи да има подједнаке заслуге за српску лингвистичку науку, репрезентовано делима које је потписао својим именом, као и оним што се његовом заслугом нашло у књигама других, и посебно оним што је својим прегалаштвом, пожртвованошћу, истрајношћу и несебичношћу у току више деценија чинио да се као југослависти пред словенским лингвистичким светом покажемо да смо можда и бољи него што смо уистину то били. Ово последње је Реметић испочетка чинио ненаметљиво и испотиха (иако га сви знамо као гласног), неуморан, ажуран и ретко акрибичан у послу у којем то има изузетну важност, комуникативан, великодушан и дружељубив, савестан и беспрекоран организаор, сјајни домаћин када смо се год нашли у тој улози. Имао је испред себе и над собом као ослонац великог Павла Ивића, да би уз њега израстао и сазрео да се још за његовог живота појављивао као стручњак с ауторитетом, да би након њега био сматран, а сматра се и данас, неспорно првим (без оног клишетираног – *први међу једнакима*, јер је он у тим пословима без икакве сумње изнад и испред свих других!). Неретко сам поновљао да смо на бројне међународне славистичке скупове могли ићи самоуверено („с рукама у џеповима“) док је са нама био Павле Ивић, а после њега Слободан Реметић. Он је на делу показао да је лингвиста који има карактер, потпуну и несебичну преданост тимском раду. Национално јасан, без мимикрије, што нико у разнородном колективу није имао разлога да доживи као национализам. (А имао је најинтимније породичне разлоге да ту

танану линију људскости, макар нехотећи горком речју повреди. Међутим, Ремета је превише доброхотна и широка душа за искушења такве нискости!)

Слободан Реметић је архаични панслависта (можда несамосвесни, јер смо сатерани тужним околностима); уистину је тешко носити тежину збиље, нашавши се, на пример, у расцепима: Срби – Хрвати или Срби – Бошњаци или Бугари – Македонци или Руси – Украјинци... (Нажалост, листа би се могла наставити!) А заправо лингвисти из гране којој припада колега Реметић знају колико смо заједно етно-језички блиски, што се показује у дијалекатском архипелагу, репрезентованом са 853 пункта (насељена места) у „Општесловенском лингвистичком атласу”, од Урала (линија би се могла продужити до Камчатке и Владивостока) до сред Немачке, од северних ледених мора до Егеја и Јадрана, на огромном простору на коме је тешко извући дискриминанту која би била граница егзистенцијално битног језичког нераумевања у било којој важној области материјалне и духовне културе, дубински историјске или савремене. Изговарам ово свестан чињенице како бих данас био окарактерисан када бих изрекао (преузевши шаховску паролу): *Jegan smo pog!* Плашим се да само мали број нас зна колико је Реметићев удео у „Општесловенском лингвистичком атласу”, у једном од најзначајнијих европских етно-језичких, односно културолошких подухвата нашега времена.

Не превиђам: Реметић је више десетина година радио с најугледнијим словенским лингвистима у „Општесловенском лингвистичком атласу” и у „Општекарпатском дијалектолошком атласу” такође, улагао је свог себе, али је повратно и то градило њега. Слично овом: не знам да ли је заслужнији Реметић што је Ниш израстао у узоран српски лингвистички центар или је Ниш био за Реметића у једном времену његовог радног века лука мира, као узорна средина узајамног уважавања. У југоисточној Србији он је од поприличног броја ретких ентузијаста створио угледне културне посленике, безмало праве дијалекатске лексикографе и етнографе, израсле до професионалног нивоа. Али тих Реметићевих непотписаних књига (не рачунам у њих магистарске и докторске тезе, које су део службеног посла) има од Ниша, Пирота, Косова и Метохије до Крајина, Дубровника, Никшића, Пиве, Бањана...

Напред помињаном додајем само још понеки податак: Слободан Реметић је најзаслужнији директор Института за српски језик Српске академије наука и уметности, и у номинално управљачком статусу и самостално делујући, својим угледом, амбицијом и продорношћу у оквирима Академије, министарстава и јавности у целини, за његово кадровско снажење и кретање према још убрзанијем развоју на путу стицања позиције изузетне институције националног значаја, која ће се, надамо се, коначно и формализовати. Од углавном лексикографског завода Институт се развио у угледну

научну и културну институцију. А то од Института нису учинили утицајнији од Реметића и његових сарадника у претходним временима.

Наравно, Слободан Реметић има завидно ауторско лингвистичко дело. Он је прворазредни дијалектолог, обимом дела, разноврсношћу тема, методолошким унапређењем области којима се бавио, поузданошћу и *несјорним новинама која имају значај научних открића – њовор̄ са незамењеним јай̄ом*, од скоро надамак Београда до централне Шумадије и Дрине, и *край̄ко̄ акӯша*. Оба податка се лепо уклапају у ону сликовиту дефиницију руског и нашег великог слависте Никите Толстоја да је *дијалект̄оло̄гија расас̄ир̄ша ист̄иор̄ија језика*.

Можда сам почео од „тањег краја” за уобичајене стандарде у сличним пригодама, али то сам чинио свесно, знајући да управо то прави разлику између свих досадашњих добитника Повеље и колеге Реметића, од првог добитника, недавно преминулог акад. Ивана Клајна, истрајног и најауторитативнијег чувара српске језичке културе, до, на пример, проф. Драгољуба Петровића, најекспониранијег узбуњивача који је најпре схватио да нам најгори растурише (и петровићевски речено „рашчеречише”) вуковски српски језик.

Језичка култура је понајмање оно што се може подвести под *неј̄равилно – љ̄равилно*, односно *смеш̄ – не смеш̄*. Зато нема ничег природнијег него српског лингвистичког посленика какав је Слободан Реметић од стране Матице српске, прве адресе српске националне културе, уврстити у списак овенчаних Повељом Матице српске за неговање српске језичке културе, макар, из обазривости према ситничавом делу наше културне јавности, са модификацијом која јој само проширује значај – за унапређење српске лингвистичке науке. Јер, без уздизања опште културе пре свега, лингвистичке науке и статуса српског језика и његовог ћириличког писма, нема ни истинског неговања језичке културе.

Част ми је било за ову пригоду, али и одговорно, свести део богате библиографије колеге Слободана Реметића. И то, уз још једно оптерећење: тешко је бити пророк у своме селу, па макар то био и Нови Сад, Српска Атина, где се сви Срби духовно сабирају, будући да је Реметић изданак Новосадске лингвистичке школе. Ми Новосађани се данас зато додатно радујемо с њим, делећи радост са његовом супругом Радом, нашом колегиницом, славистом, такође новосадским ђаком.

Проф. др Мај̄о Пижурица

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ
РАДОВАНУ БЕЛОМ МАРКОВИЋУ
ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА
И ЊЕГОВИХ ИЗРАЖАЈНИХ МОГУЋНОСТИ

Да је књижевност по својој природи уметност речи, тј. језика, неспорна је и готово тривијална констатација. Језик јесте основна градивна супстанца уметности речи, али није и једино стваралачко искушење са којим се песник и писац морају суочити. Основни разлог због којег језик свакако морамо повластити у свеколиком збиру различитих чинилаца и одговарајућих стваралачких искушења произлази из чињенице да језик јесте најшири и најобухватнији чинилац који уз нешто мало виспрености и флексибилности у тумачењу, лако може да обухвати све остале чиниоце. У том смислу лако може бити појам језика тако протумачен да обухвата и сам облик књижевне творевине, па и њено значење и смисао: основ за овакав обрт и ширење појма језика садржан је у чињеници да сви други, поменути чиниоци изван језика постају доступни искључиво и само посредством језика, те се у том смислу ни они од језика не могу никако одвојити.

Наративни ојус и језик архаичке њресџилизације

Приповедно и романсијерско умеће Радована Белог Марковића представља једно од најзанимљивијих и највреднијих опуса у савременој српској књижевности. Наш писац је објавио 11 књига приповедака, од прве збирке *Црни колач* (1983) па до најновије *О свему ће њричаџи Гаврило* (2011), а посебну пажњу јавности и тумача привукли су наслови: *Швајска коса* (1989), *Живчана јайија* (1994), *Сетџембрини у Колубари* (1996) и др. Романсијерски опус је посебно занимљив као покушај да се целина наративног дела изведе као најфиније језичко ткање, па су његови романи привлачили пре свега језичке сладокусце и стилски рафиниране читаоце. Тај низ романа започињу *Паликућа и Тереза милосџи љуна* (1976), па следе три романа који су накнадно сачинили *Колубарску љрилоџију* (2008): *Лајковачка љруџа* (1997), *Лимунаџија у Телијама* (2000) и *Последња ружа Колубаре* (2001), потом *Кнез Миџкин у Белом Ваљеу* (2002), *Девеџ белих облака* (2003), *Оркесџар на љедале* (2004), *Кавалери сџароџ љремера* (2006), *Госџоџа Оџа* (2010), *Пуџиникова џиљана* (2015), *Плава кайџа* (2017) и најновији роман *Сџојна веџрењача* (2020). Сабрана дела изашла су му у 13 књига у његовом родном Лајковцу, месту које није само опевано тиме што „иде Миле лајковачком пругом” него и што је овом пругом изаткао најситнији вербално-прозни вез такав мајстор приповедања какав је Радован Бели Марковић. Много је критичких текстова написано о његовим књигама, а поједини критичари су посвећено

истраживали тајне његовог мајсторства и објавили о томе читаве књиге: *Радован Бели Марковић: стилске и језичке иџре* (2005) Витомира Вулетића; *Песничко џријоведање I* (2006) и *Песничко џријоведање II* (2012) Стојана Ђорђића; *Белина Белоја* (2011) Марина Младенова; *Прича и мии о свеју* (2013) и *Роман џројив романа* (2020) Радивоја Микића; као и *Државна живоиња* (2018) Слађане Илић. Објављено је и више зборника радова, од којих и један 2017. у Библиотеци Матице српске јер је Радован Бели Марковић носилац награде „Златна књига Библиотеке Матице српске”.

Наративна уметност Радована Белог Марковића у највећој могућој мери заснована је на својеврсном гесту архаичне претилизације језика на којем се заснива савремена српска уметност приповедне прозе. Ако се Вук Караџић немилосрдно обрачунао са српском приповедном уметношћу коју су на почетку XIX века представљали пре свих Милован Видаковић, али и Атанасије Стојковић, Атанасије Николић, Јован Чокрљан, Јован Стерија Поповић и др., онда се приповедна уметност Белог Марковића може и мора разумети као облик својеврсног повратка језику и стилу предвуковске епохе. Да би се тако нешто уопште могло десити, било је неопходно да се сасвим разјасни судбина Вукових реформских процеса. С обзиром на то да је у Србији Вукова реформа од 1868. године и званично прихваћена, да је народни језик постао основа за развој модерне српске нације, те да се такав српски књижевни језик снажно развијао непрестано ширећи своје изражајне потенцијале, онда је у једном тренутку постала сасвим актуелна могућност да се у ту сврху поново активирају и језичке структуре познате из оне старије, архаичне, предвуковске епохе. У новијој српској књижевности ниједан писац ни изблиза није те изражајне могућности тако вешто и рафинирано искористио као што је то учинио Радован Бели Марковић.

Како је то писац језички и стилски извео, како је мотивисао такву врсту претилизације, те какве је све ефекте постизао, можемо показати и на неком од могућих текстуалних примера. Без већег пробирања можемо посегнути за романом *Лимунација у Ђелијама* (2000) и за првим пасусом поглавља под насловом „Оморина некаква”, па да у том фрагменту сагледамо некаква важна колико језичка толико и поетичка својства која нам омогућују да бар скицирамо одговор на постављена питања. Тај фрагменат гласи: „Оморина душевна, живчана маина некаква, тмоло ваљда униније, што, скупно узев, философије професори и књижевства тумачи уљудним из живоиња одсујвом називају, засвагда одалечише Р. Б. Марковића од постојбине, од онога што је *сјварно било*, и од онога што *сјварно бива*, а његов спис од *јесјасјивеној Сунца*, па је тако село Ђелије – и иначе олако за темат узето – дано без обазирања на *јримарну џраћу*, на куриозне пунктуме из повеснице, и без адиције памтљивих стараца који би му, уврћући регуларне бркове, вољно секундова-ли, уз мало ракије и штогод дувана, сјављујући читава стада *сјтарих џријича*

у хладовину испод каквог дуда. Описани су већ такви дудови, под којима се лубенице у заранке секу, а уз ракију се, касно у ноћи, и тврдокорни карактери показују.” (*Колубарска ћирилоија*, Просвета, Београд 2008, стр. 61). Наведени пасус, у малом, на микростилском плану, говори много тога о великим размерама целог дела, о макроструктурном плану, о плану његове поетике и његовог аутора, па би те језикотворне (стилотворне), обликотворне и смислотворне аспекте свакако требало препознати, издвојити и потом смислено повезати. Романескни фрагменти Белог Марковића говоре много тога, не само о себи самом као делу целине него и те како говоре и о целини дела.

Ваља се стога питати какве су основне побуде, мотиви, циљеви и сврхе свега овога што у уметности приповедања чини Радован Бели Марковић. На основу свега што је у романескном фрагменту речено, очигледно је да романсијер пише о селу Телије, али то није ни завичајна, ни историјска, ни географска, ни политичка, ни фолклорна него је реч о фантазмичкој, химеричној реалности. Ова уметност приповедања није, дакле, усмерена ка референцијалним језичким функцијама, па ни ка било каквом посебном сегменту реалитета који би хтела подробије да опише, проучи и спозна. Када дочита Марковићеве романе и приповетке, читалац по правилу не може ништа одређеније да каже о самом предмету који ова дела тематизују и који би постојао у некаквом реалном контексту: упркос свим топонимима који су презети из географског реалитета, а који сви одреда припадају ваљевско-колубарском и лајковачко-тамнавском крају, познавалац ових регија, њихових историјских и географских одлика мало шта ће пронаћи што одговара самом реалитету. Другим речима, писац у највећој мери називе и имена користи као неку врсту реалистичког алибија, али у суштини стварност о којој сведочи и не постоји нигде другде до ли у самом делу и имагинацији његовог творца. Стога Радован Бели Марковић непрестано наглашава чињеницу да је његово дело само себи сврха, а у њему самоме, у том делу, језик је тај који производи аутономна значења несводива на ванкњижевне претпоставке.

Ипак, његова наративна уметност такву врсту аутономије гради преваходно зато да би, наизглед ситним гестовима, отворила свој приповедни свет чак и за препознавања некаквих алузија и упада у саму стварност, чиме доказује како овде ипак није реч о некаквом својеглавом, тврдокорном, класичном ларпурлартизму. Писцу је пре свега стало да што чистије сагледа свет око себе, те да му артистичка чистота наративне уметности омогући да са истом врстом строгости осмотри колико свет фикције толико и свет реалности. И уметност и живот, и уметничка фикција и голи фактицитет реалности, све то се код Белог Марковића сагледава кроз копрену нежне језичко-стилске омаме којој је превасходни задатак да укаже на све условности наших живота који су, пре свега, прах праха, па тек онда и још нешто друго.

Највећу пажњу аутор стога посвећује поетској функцији језика, а то значи да вербалну поруку тако обликује да у средиште комуникационог чина испоставља управо начин на који је порука обликована. Тако се гради про-дужена естетска перцепција саме поетске поруке, а читалац нужно обраћа пажњу на све ефекте тако обликованог језика, како од фигура дикције којима се наглашавају звучни, фонолошки ефекти, преко фигура конструкције који се заснивају на особеној синтакси, такође архаички стилизованом, потом уз фигуре мисли којима се семантичке структуре шире или сужавају, повезују по сличности или супротности, градирају или слободно набацују, да би се коначно дошло до најсложенијих ефеката фигура речи или тропа који рачунају на употребу разних врста пренесених значења. У свим овим поступцима Бели Марковић постиже изванредне ефекте из којих почињу да куљају извори сталних естетских изненађења и задовољстава.

Стилскоисторијски контекст

На основу свега реченога можемо констатовати да је Радован Бели Марковић један од најособенијих и најпрепознатљивијих не само српских писаца нашега времена него и српских писаца уопште. Познаваоцу његовог дела не треба да прочита много речи и реченица текста па да препозна неки од поменутих и непоменутих поступака помоћу којих аутор постиже тај особени утисак на основу којег се, с великом сигурношћу, може рећи да то јесте непоновљиви стил Радована Белог Марковића. Када писац с пуном самосвешћу посегне за једрим, зрелим народним језиком и кад он пуца од силних сокова чулности; кад он обухвати нешто дијалекталних особина ваљевско-колубарских говора, који су – зна се то добро – сасвим самериви са основама српског језичког, вуковског стандарда, па и даље успешно чувају многе особености народног живота претходних епоха и чувају лепоту говора источнохерцеговачког или како се све чешће, с разлогом назива – херцеговачко-крајишког дијалекта; када писац на тај слој нежно навуче оматлицу славеносербске архаизације приповедног језика предвуковске епохе, у којој можемо уживати не само на плану особене лексике већ и у добрано заборављеној, али и у несумњиво стилски обележеној синтакси, освеженој разноврсним инверзија, чак и хипербатонима; кад се у наративни дискурс почну моћно удевати разни облици фигуративног говора, тропа, па се створи значењска омама, 'живчана маина', како то вели тај исти писац; кад у његовом семантичком вртлогу маха узму трансформације или преображаји значења као да је реч о поезији и песничком дискурсу а не о наратици и епском облику излагања; када писац почне да показује како је свестан дубина и висина свеукупне српске језичке вертикале, те како би радо посегнуо за изражајним моћима сасвим различитих епоха у развоју српског књижевног језика; кад

се све то укрсти и са дискурсом савремене цивилизације и језичким облицима модернога доба; кад се све то догоди тако да се почне стварати чудесна мешавина различитих перспектива, при чему се губе јасни обриси посебних времена а ствара се некакав заједнички облик, некаква специфичност вечности и њених димензија које успева како-тако да сачува српски језик; кад се све то сабере, онда читалац може закључити да се у наративном делу Радована Белог Марковића десило истинско језичко чудо, те да је дошло до необичне фузије једног, по обиму изразито епског, наративног дела, а по основној природи језика наглашено лирске и песничке творевине. То и јесте основна формула његове језичкостилске магије.

Када пак поставимо питање шта је то наш писац таквим стилем постигао и какве друге ефекте, мимо језичких, јесте остварио у својој уметности приповедне прозе, онда нам се тихо и дискретно намећу одређени закључци. У приповедној прози Радована Белог Марковића метафизички квалитети (Р. Ингарден) исказују се на крајње особен и препознатљив начин, при чему се реализује читава лепеза различитих доживљаја које можемо описивати уз помоћ извесних естетичких категорија или психолошких појмова подесних за описивање душевних стања и доживљаја. Пре свега читалац може опазити да Марковићев начин излагања непрестано прате извесна лакоћа и љупкост казивања, као и некакав облик лепоте говора која делује помало извештачено и прециозно. Очигледно је да редовно изостају сведочанства о дубљим, трагичким, па и драматичним слојевима људскога бића, а наместо тога се појављују нежне лирске стилизације које не доводе до катарзе и снажних егзистенцијалних сагледања. Поменута прециозност се најчешће испољава тако што се приповедним дискурсом наговештава нешто непроцењиво вредно, чак узвишено, а онда се дешава лаки обрт у комику, у шаљивост казивања, почесто и у усиљене досетке и кончета који делују сасвим изненађујуће и атрактивно, али који не доприносе утиску о озбиљности садржаја и теме. Прециозност казивања веома често наликује на каћиперно поигравање различитим сферама стварности, а најчешћи ефекат је повезан са тихим, дискретним и ненаметљивим хумором.

У том погледу Бели Марковић нема делотворнијег претка међу писцима од Стевана Сремца који је све ове квалитете успевао да очува, али и да одржи чврсту везу са социјалном реалношћу коју описује и до танчина наративно обликује. Аутор *Лимунације* се пак дистанцира од ванкњижевног реалитета о којем би по реалистичком поетичком обрасцу требало да сведочи, па овакав језик осећамо као много више идиолекатску и стилску особеност самог писца него што налазимо озбиљних, стварносних разлога за његову актуелизацију. Шарм слободног, неспутаног говора који спаја различите историјско-стилске слојеве српског књижевног језика више нас осваја својом флуидношћу, страшћу речи које су се ослободиле људског света и конкретне

реалности којој би требало да припадају, па их више не доживљавамо, нити их можемо доживети као социјално мотивисане језичке чиниоце. Дух језичке игре потпуно је освојио прозни, наративни дискурс нашег писца, тако да ту игриност и осећамо као најважнији његов квалитет који нам не сме никако промаћи. Шарм чудесног ескапизма праћен језичком магијом испоставља оне вредности које доживљавамо као изразито доминантне. А у то осећамо и оно најважније: то да је Бели Марковић начинио један потпуно аутентичан, препознатљив стил по којем он заузима једно од највидљивијих и најпрепознатљивијих места у српској књижевности.

У том погледу језичке аутентичности и препознатљивости аутор *Лимунација у Телијама* и других романа и књига приповедака опет заузима веома особено место, па га по извесним линијама разлике можемо довести у везу с неким његовим великим прецима. Стога можемо констатовати да се по језичким обрасцима он ипак не може поредити ни са Бором Станковићем, ни Милошем Црњанским, ни са Момчилом Настасијевићем, ни са Растком Петровићем: сви ови писци и њихови приповедни обрасци чувају, наиме, дубинске увиде у људску стварност која је у овим делима описана. У делима Белог Марковића приказана стварност је знатно флуиднија и нејаснија, апстрактнија и језички игривија него што је то случај са овом четворицом великих писаца. Далеко више него што је то случај код ових великих претходника, код Марковића се појављује свет језика урођен у самога себе: то је језик који ужива у сопственим арабескама и који не жели ништа нарочито да приказује сем онога што се појављује у самом језичком плетиву и нигде другде. По тој лакој, игривој аутономији значења, али и по извесним чисто језичким решењима повезаним са језиком преддуковске епохе, прозу Белог Марковића можемо најпре поредити са Стеријиним „Романом без романа”. Мало је дела тако сведеним на предметни свет који ’ослобођени језик’ тих дела обликује и из целокупне стварности као општег контекста издвајају не поредећи тај свет ни са чим посебно, чак ни са светом чија је географска, завичајна именовања писац користио. Ту су негде оне кључне врлине овог чудесног опуса, али су на том месту садржане и понеке од његових мана, о чему се понеки критички текстови умели благовремено да посведоче. Када се, међутим, питамо какве су језичкостилске компетенције овога писца, онда му свакако можемо и морамо одати сва могућа признања. Зато жири за доделу Матичине Повеље за неговање српске језичке културе то са огромним задовољством и радошћу чини. Ево, дакле, језичког мајсторства првога реда, ево чаробњака који узноси српско приповедање до истинске језичкостилске магије! Капе и шешире доле, даме и господо, имамо коме да се поклонимо!

Иван Неђишиорац

ПОВЕЉА МАТИЦЕ СРПСКЕ
КОЛАРЧЕВОЈ ЗАДУЖБИНИ
ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ
И ЋИРИЛИЧКОГ ПИСМА

Задужбина Илије Милосављевића Коларца настала је вољом задужбинара, а намера је обелодањена тестаментом из давне 1877. године. Тада је богати задужбинар, све што је имао, оставио своме народу, с изричитом жељом да се шире наука и култура. Тестаментом је наложио да се оснује Књижевни фонд и да се помаже српска књижевност, али је књижевност тада укључивала и језичка, идентитетска питања. Велики део новца је употребљен за изградњу зграде универзитета, зграде која ће служити да у њој најученији људи преносе и шире знања своме народу. Зграда ће бити завршена тек 1932. године и до данас се на Коларчевом народном универзитету остварује тестаментарна жеља задужбинара.

Тако деценијама ради и живи ова задужбина, а то се може, у свеукупним околностима нашег народа, назвати трајањем и поносом српске културе и мисије коју она обавља, безмало век и по.

Коларчева задужбина своју активност и делатност деценијама показује и развија кроз центре за предавања, подучавање страних језика, музичке активности, издавачку и књижарску делатност и рад ликовне галерије. Тако она и у целини и у појединостима остварује тестаментарну жељу великог добротвора српског народа, Илије Милосављевића Коларца.

Подсећања ради желимо навести да у *Речнику српској језика* Матице српске уз реч задужбина стоји да је то „добротворна установа чије је хуманитарне циљеве одредио оснивач, да је то грађевина подигнута некоме за душу и спомен, и да је то племенито дело, добротворство”. Тако је један од најбогатијих Срба друге половине деветнаестог века решио да у Београду, срећним околностима на Студентском тргу, уз седиште Универзитета, Филолошки, Филозофски и Природно-математички факултет и Српску академију наука и уметности, подигне Коларчев универзитет и на тај начин покаже важност задужбинарства за развој државе и напредак њене културе.

Од свога оснивања до данас Коларчева задужбина је посвећена идентитетским категоријама – развијању и неговању српског језика и српске књижевности, то сведоче њене редовне и свакогодишње активности. У остваривању велике мисије, после задужбинарево смрти, најагилнији је био Александар Белић, српски лингвиста века, вероватно најангажованији Србин да се тестаментарна жеља задужбинара оствари – да се Задужбина направи и да њени садржаји буду у складу са вољом и жељом задужбинара. А времена су била таква да то није било лако, иза нас је стотину година које су обележиле

бројне несреће и незгоде, стотину година српског дисконтинуитета и бројних недаћа, добро је да смо и претекли.

У Коларчевом тестаменту пише: „Све своје имање завештавам на корист мог народа, и то на овај начин: Да се из свега имања образује Фонд из кога ће се временом имати подићи српски универзитет. [...] Из овог Фонда да се награђују добра књижевна дела не само Срба из данашње кнежевине, него добра књижевна дела Срба из свију предела српских, но само дела писана ћирилицом” (1877). Нама ово сведочи да је Коларац био видовит и да се и тада бринуо за судбину српског језика и ћириличног писма, он је ово написао 1877. године.

У тестаменту пише и ово: „Ја желим да ове моје наредбе остану непромењене, док је Српства и Србије, и да не може ове моје наредбе преиначити ни закон, ни власти државе, ни ма ко други”. И ово подсећање је вредно пажње!

Током протеклих деценија Коларчев универзитет континуирано негује српски језик и српску језичку културу, бројним циклусима предавања, али и промоцијама свих србистичких књига, број таквих активности броји се стотинама. Дакле, ова институција од свог основања до данас баштини најбоље традиције српске филологије и славистике и бележи сва достигнућа славистике и хуманистичких наука.

У оквиру бројних активности Задужбина Илије Милосављевића Коларца има и **Катедру за језик и говор**, са стручним саветом (Вељко Брборић, Стана Ристић, Александар Милановић и Предраг Пипер), уз велику помоћ челника Задужбине и уредника Ненада Босића и Јасмине Црномарковић, сваке године реализује циклусе предавања који афирмишу српски језик и српску језичку културу.

На Коларчевом универзитету више пута је одржан **Семинар српске језичке културе**, где су најистакнутији језички стручњаци преносили значај матерњег језика и важност језичке културе, али и указивали на бригу о српском језику.

Последњих година одржавани су циклуси предавања **Портрети из историје српске филологије**, као сећање на наше велике језичке стручњаке и на важност њиховог дела.

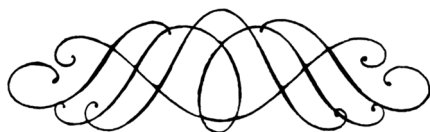
Овде ћемо навести само неколико циклуса предавања који су били у целини посвећени српској језичкој култури: **Српски језик данас** (предавачи су били Милош Ковачевић, Срето Танасић, Првослав Радић, Рада Стијовић); **Српски речници од Вука до данас** (предавачи Ненад Ивановић, Александар Милановић, Наташа Вуловић, Марина Ђинђић, Данијела Радоњић, Рајна Драгићевић), **Језичка политика и језичко планирање** (предавачи Александар Милановић, Срето Танасић, Милош Ковачевић и Вељко Брборић). Посебно желимо истаћи циклус **Језичка култура данас** с темама предавања:

Неговање језичке културе данас (Вељко Брборић), *Језичка култура и нове речи* (Рајна Драгићевић), *Језичка култура и најчешће грешке* (Рада Стијовић) и *Језичка култура и акценатска норма* (Весна Ломпар).

Ово је само један део активности Задужбине Илије Милосављевића Коларца на промоцији и популарисању српског језика и неговању српске језичке културе. Жири за доделу Повеље Матице српске за неговање српске језичке културе убеђен је да Повеља одлази на добру адресу и да ће Коларац и у наредним годинама и деценијама наставити са својим континуираним радом на радост свих којима је стало до српског језика и језичке културе и да ће неспорно наставити да обавља своју вишедеценијску мисију и испуњава задужбинареву тестаментарну жељу.

У име жирија и у своје лично име, искрено честитам Задужбини и њеним челницима, не сумњам да ћемо и даље сарађивати и видим велику симболику у томе што Матица српска додељује ову Повељу Коларчевој задужбини.

Проф. др Вељко Ж. Брборић



Д

ПИСЦИ О ЈЕЗИКУ

Анђелко Анушић

С ОНЕ СТРАНЕ ЋУПРИЈЕ

– Ма, познајем те сигурно. Знам те. Нема грешке. Ко тебе не би познао?! И одакле си – знам. Не, не. Не мораш ништа... Како, како? Лако је тебе познати. И увек и свуда, бићеш препознат. Обележен као мета! Target, извини што ову реч потезем. Некако је најпогоднија. А мрска ми је, на зло ме *оно* подсећа. Само да те човек слуша док причаш, довољно је. Сине му твоја *сйрана свейта*. Ма видим ти и кућу у којој си се родио! И прашину, где си се играо. Да, каменчиће, пиљке, на то сам мислио. А човек се, по моме мишљењу, само с прашином и игра. Све остало је „лажна позлата”.

– Језик?

– Јесте. Он те открива. Као свакога. То је човеков други ДНК. Али, није он једини. Не можеш се ти, свеједно, нигде сакрити. С кртицом да се ородиш и сродиш – не би ти ни то помогло. А да не проговориш ниједну – ја бих опет погодио који си и одакле! Чудиш се, је ли? По мирису, брате. Свако га носи. Човек је једна врста припитомљеног *йвора*, да не кажем *йворића*, само што он то не жели да призна. Ти миришеш – нико не зна тачно на што! По моме њуху миришеш на *блиску даљину*! Само ја имам нос за тај мирис! Кроз зидове он пробија. Ма да човек стави гас-маску... Опрости, морао сам ово рећи, сликовито ми је. И по ходу. Кораку. Ходаш несигурно. Порушено. Гегаво. Као да си утекао од земљотреса. По голенима, као да су те гадно изударали. Тукли, па нису дотукли. Личиш као неко ко је намртво испрепадан,

тако ти идеш. Кога су потерали, па одустали. Одложили наставак за сутра. А *ћерани* се, у страху, још осврће. Баш као ти. Кад би могао себе да видиш – побегао би од себе! Мој ти је савет као брату: избегавај огледала на отвореном!

И по лицу тебе се може препознати. Чита ти се са њега лична исправа. Пише све читко. Очи, нос, уста, зуби, обрве, чело, јамице, боре... Чиста конфигурација твога тла – топонимијска карта: Грм. Лог. Врело. Локва. Јама. Јаруга. Рупа. Превоји. Гребени. Венци. Брда. Удоља. Њиве...

Читао Дворниковића, Цвијића? Ко су ти они? Ма какво читање? Па ја одавно ни новине... Доста ме трују храном, водом, из ваздуха. Лековима. Не морам ја ништа да читам. Евентуално, читуље понекад. На улици. Дубу. Ту је једина истина. То су ударне вести. Али и оне брзо избледе. Него друго ја теби нешто хоћу... Ово. Човече, тебе је лако читати, као струјомер! И ти си очитан давно, пре *ове двојице* које спомињеш. Како то не схваташ? И још нешто. Ти имаш много издајника. Мало их ко толико има као ти! Добро је да те и ваздух није издао! Његове *тајге* још те држе на олињалој сиси. Ти би на сав глас могао да запеваш, на сву своју муку. Извини, мало је непристојно, али ова песма теби припада:

Још њрдаљка ни њројала...

– Ијекавица, мислиш?

– И она – али није она, како и неки други мисле, твој једини, ни главни издајник. Јок. Ијекавиче, јекају, ђекају, отежу, растежу, развлаче, да не речем бенаве се, у незнању своје, и други – па тешко их човек одмах може препознати као некога свога за кога дотад није знао, који се, неким чудом, однекуд појавио. А није дошао из Америке! Да ти и то речем. И не миришу они као ти. Нити су *target*. Друго тебе нешто издаје. Хоћеш ли да ти искрено, људски...? Нећеш се љутити?

– Добро.

– Ево овако:

Много гуташ самогласнике. Ждереш их, брате, а и овако их мало има. Скраћујеш речи. Једном за главу, други пут за прсте, руку, ногу. Онај из Тршића, како се оно звао, изгрдио би те, и штудом би те преко *седалице*, кад би те чуо какву штету правиш! Сечеш их равним резом. *Црїџом*. Па их *омчастїо* смрснеш. Смрсиш. Онда им измакнеш клупицу, и отиснеш у нечије ухо! Као у јаму. А кад човек језиком посеца речи, шта је тај тек у стању делатно да чини! Извини: не мислим на оно што си овога тренутка можда помислио. Или како стрижу зечје уши *јавної мњења*. Гнушам се тих зекоња! Да ти одмах речем оно што сам требао на почетку: ја нисам човек од књиге. Данас се сви представљају да су ти и такви. Машу као барјаком. Нисам ја тај сват. Све њих на једну страну – а мене на другу! Не говорим ја отуда. Казујем из себе. Из свог бунара. Дубљи је од артешког, веруј ми! И моја

жица је са друге *сйране*! Није од овог царства! Говорим ти оно што нигде нећеш прочитати. Од никога чути. Па да ти Небесник подари још један животни круг!

И има нешто још горе: брзаш са речима! А нема опасније хитње од ове у животу! Губи се душа, губи се глава! Губе поколења! Губи се вечност, мој журниче! Ти претичеш оно што каниш рећи. Престижеш оне са којима разговараш. И себе самога. А са речима треба као са бомбом одврнутог осигурача! Шишти у руци, шишти на језику! И – бум! Земљани омотач на једну страну – душа на неку другу! Изгледаш као неко коме су се речи нешто замериле, па их прутом истерује и јури. Или, као да оне тебе јуре, али те не могу стићи. Мимоилазите се. Кад те слушам, имам утисак као да си досад *живео у засеги* – тамо где си живео, па ниси имао времена да *огјајаш*, *васййшаваш* речи. Али тако да учитељ и ученик буду једно. А шта има прече од тога, кад би човек само био свестан тога? Као да ти је време пождерала она *ловачка чека*. Кога си ловио, или је тебе нешто ловило – то бих волео да знам? Или се истодобно одвијало и једно и друго? Премда слутим. Напишавам твоју рану. Било шта да је од овога тачно – реч и ти – разишли сте се давно, на неком раскршћу, на две стране света. Раселили се због нечега. Мора да је то била тешка сеоба. Жалобит растанак. Ко је први од кога побегао – то још не могу да докучим.

Кад све саберем, мислим да си ти, ипак, човек са дефицитом у времену, да се *сйручно огразим*. А ко је с временом у минусу, шта тај може очекивати од овакве или онакве будућности? Или вечности! Нећу да спомињем остале твоје недостатке.

Али нема већег мањка од овога.

Ти би да појасниш?

Ма нема потребе. Не труди се. *Друјо* се постарало за те. Сувишно би било. Кад све о теби знам. Скоро све!

Ти си... *ојуга*.

Испрека.

Преко реке.

Иза *криве* воде.

С десне стране *ћујрије*!

Јесам ли...?

Ето видиш!

(*Вечерње новосйи*, 6. април 2021. године, у додатку *Кулйура*, стр. 17)

Рубрику уређује академик Милосав Тешић

Ђ
Д
Л
Лј
Дјаковица се налази на југу Србије – у Метохији,
а Љубовија на западу – у Маџви.

Он је један од најбољих фоторепортера у региону,
а она је познати фотомодел.

Помери се мало улево.

Бубамаре и бубазлате су тврдокрилци.

Наше предузеће има добре стручњаке. Итекакве стручњаке!

Свуда околу буктјео је пожар и људи су бјежали у страху.

Нека узме што год му треба, а ваљда ће штогод (нешто) наћи.

Човек је прво користио хладно оружје.

О
Сара, приђи ближе.

Свијећа полако догорјева.

Позив на сарадњу и ирејилајту

Уредништво вас позива на сарадњу – са задовољством ће објавити ваше прилоге, одговорити на ваша питања, настојати да разјасни језичке недоумице. Прилоге и питања шаљите на адресу Уредништва: Матица српска, 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1 или на e-mail:

ksunajko@maticasrpska.org.rs

Претплату за 2022. годину у износу од 300,00 динара можете уплатити на жиро рачун број 205-204373-09, са назнаком да је сврха дознаке „претплата на *Језик данас*” а прималац: Матица српска, Нови Сад.